

UNIVERZITET U SARAJEVU
S A R A J E V O

UNIVERZITET U SARAJEVU
Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava
S A R A J E V O

UNIVERZITET U TUZLI
T U Z L A

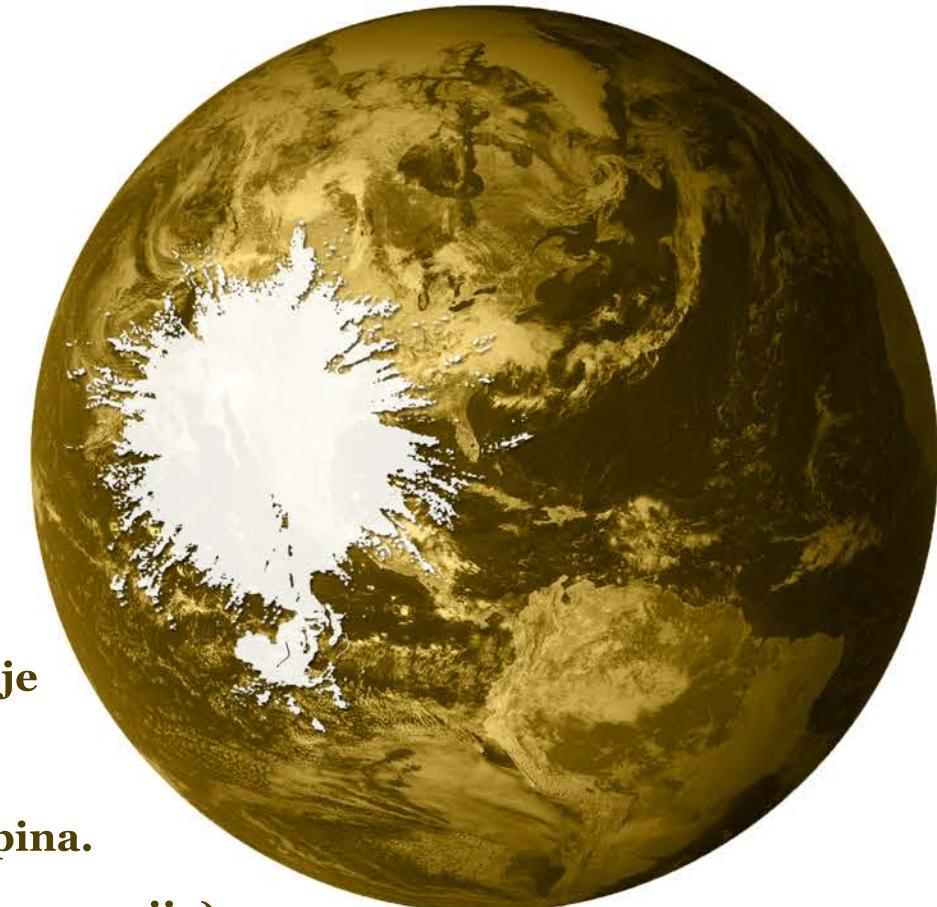

MEMORIJALNI CENTAR
Srebrenica-Potočari
Spomen obilježe i mezarje
za žrtve genocida iz 1995. godine
S R E B R E N I C A

REZIME

**“SREBRENICA 1995-2015:
EVALUACIJA NASLIJEĐA I DUGOROČNIH
POSLJEDICA GENOCIDA”**

Sarajevo - Tuzla - Srebrenica (Potočari): 9 - 11. juli 2015.

GENOCID predstavlja bilo koje
djelo počinjeno u namjeri da
se u cijelosti ili djelomično
uništi jedna nacionalna,
etnička, rasna ili vjerska skupina.

(UN Konvencija)

Uz podršku

KANTON
SARAJEVO

BOŠNJAČKI INSTITUT
Fondacija Adila Zulfikarpašića

KANTON
TUZLA

BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo za ljudska prava
i izbjeglice Bosne i Hercegovine

DA SE NE ZABORAVI

UNIVERZITET U SARAJEVU
S A R A J E V O

UNIVERZITET U SARAJEVU
Institut za istraživanje zločina protiv
čovjeknosti i međunarodnog prava
S A R A J E V O

UNIVERZITET U TUZLI
T U Z L A

MEMORIJALNI CENTAR
Srebrenica-Potočari
Spomen obilježje i mezarje
za žrtve genocida iz 1995. godine
S R E B R E N I C A

“SREBRENICA 1995-2015: EVALUACIJA NASLIJEĐA I DUGOROČNIH POSLJEDICA GENOCIDA”

Sarajevo – Tuzla – Srebrenica (Potočari): 9–11. juli 2015.

Meldijana Arnaut-Haseljić

Sabina Subašić-Galijatović

Alma Hajrić-Čaušević

Srebrenica - Paradigma genocida u Podrinju

Kontinuitet osvajačko-ekspanzionističke i genocidne politike prema Bosni i Bošnjacima eskalirao je na kraju 20. stoljeća kada je velikosrpski agresor (Savezna republika Jugoslavija/Srbija i Crna Gora) pokrenuo oružanu agresiju - osvajački rat za teritorije ("životni prostor" - *lebensraum*). Oružana agresija protiv Republike Bosne i Hercegovine i okupacija njenog velikog dijela dio je srpskog velikodržavnog projekta (Plan „RAM“) koji se bazirao na ujedinjenju svih srpskih zemalja i srpskog naroda. Bošnjaci su masovno i pojedinačno ubijani, protjerivani, seksualno zlostavljeni, ranjavani, odvođeni u koncentracione logore i druga mjesta zatočenja, mučeni, te prisilno nestali, njihova imovina pljačkana, a vjerski i kulturni spomenici uništavani. Podrinje (Bijeljina, Zvornik, Bratunac, Srebrenica, Vlasenica, Rogatica, Višegrad, Goražde, Čajniče i Foča) područje je od strateškog značaja u velikosrpskoj politici i praksi, što je podrazumijevalo eliminiranje rijeke Drine kao granice između srpskih država, te „čisto srpski“ teritorij na području 50 km zapadno od rijeke Drine. Genocidni karakter agresije pokazao se već 1992. zauzimanjem većeg dijela Podrinja kada je približno jedna trećina bošnjačkog stanovništva satjerana u nekoliko enklava (Goražde, Žepa, Srebrenica, te trougao Cerska – Kamenica – Konjević-Polje). Početkom 1993. srpskom ofanzivom zauzete su Kamenica, Cerska i Konjević-Polje čime je veličina srebreničke enklave sa 900 svedena na oko 150 km². Bošnjaci obližnjih područja stjerani su u sam grad Srebrenicu, čime je broj stanovnika porastao na oko 60.000 ljudi. Gubitkom ruralnog dijela općine izgubljena je svaka mogućnost prehrane iscrpljenog stanovništva. U teškim uvjetima opsade (bez vode, struje, hrane, lijekova i drugih životnih potreba, koje su uskraćivale velikosrpske snage) stanovništvo je preživljavalo uzdajući se u zaštitu Ujedinjenih nacija, sve do jula 1995.

Ključne riječi: genocid, zločin, agresija, enklava, Podrinje, Bošnjaci, žrtve.

Dževa Avdić

“Moram reći... da se suprotstavim zaboravu”

Moram reći, jer izgorjet ću ako ne kažem! Moram reći jer ću se ugušiti od boli. Moram reći, moram zbog svih srca koja prestadoše kucati da bih živjela. Moram reći zbog svih majki. I zato pišem. Jer sve nezapisano kao da se nije ni dogodilo! A dogodilo se. Dogodio se GENOCID!!! Preživjela sam samo da bih govorila!

Srebrenica i njeni šehidi žive kroz naše sjećanje. Ostavili su nam u amanet glas tištine iz potočarskog polja prekrivenog bjelinom nišana da zauvijek neumorno govorimo o njihovoј žrtvi i postojanju!

Moja knjiga je moje djetinjstvo, moje djetinjstvo je moja rana. Moja knjiga je kazna za zlo! Moja knjiga je nastala iz užasa viđenog očima djeteta. Moja bol je s bijelim papirom stvarala historijsko sjedočanstvo o krvavom zlu! Pisanjem sam pronašla mir za dušu, lijek za srce, kaznu za zlo! Hartija i pero su odraz snage moje duše i uma **da se suprotstavim zaboravu**.

Srebrenica - bosanskohercegovački amandman

Srebrenica i Bosna i Hercegovina su sveto mjesto Muslimana, Bošnjaka, Bosanaca i Hercegovaca i svih naroda Bosne i Hercegovine. Tu su staništa i tri objavljene religije židovstva, kršćanstva i islama. U Srebrenici je dio kršćana ubijao nevine ljudi samo zbog toga što su drugačiji po vjeri od njih. To su Muslimani. Tako su radili i nacisti u Drugom svjetskom ratu prema Jevrejima. Za njih su Jevreji i Muslimani drugi i drugačiji i zato trebaju nestati. Dovoljno je da ih prepoznate i sljedeći korak je da ih možete nekažnjeno ubijati. Sve su to razlozi zbog kojih Aušvic, Srebrenica, Šumarice, Jasenovac, Vukovar, Prijedor i cijela Bosna i Hercegovina zaslužuju ozbiljnu naučnu i praktičnu pažnju kako bi se svijet mijenjao nabolje. Idući tim putem napisao sam ovaj kratki rad u kome sam predložio pravne i činjenične amandmane koji bi pomogli da se međunarodno pravo i njegove institucije učine efikasnim i da Srebrenica i kompleks Potočari i sve ono što predstavlja genocid geografski, pravno izuzmu iz jurisdikcije i posjeda Republike Srpske i dadnu u brigu državi Bosni i Hercegovini. Da se preciznije odredi pojам namjere u genocidu kako bi se suzbila samovolja tužilaca i sudija te da se uvede kvalifikovani oblik genocida za koji bi se mogla propisati i najstrožja smrtna kazna.

Sve je to u funkciji restoratorne pravde za žrtve Srebrenice i uopće za žrtve zločina i nasilja ma gdje i od koga da su počinjeni.

Edina Bećirević

Negiranje genocida: Studija o slučaju Bosne i Hercegovine

Gotovo 20 godina nakon rata i genocida u Bosni i Hercegovini njegovo negiranje je duboko ukorijenjeno jače nego ikada u regiji. Retorika poricanja je raširena u Srbiji - koja je i država kandidat za Evropsku uniju - i u Republici Srpskoj, većinskom srpskom entitetu u Bosni i Hercegovini. Ipak, međunarodna zajednica koja je i dalje na suverenija u zemlji prema bosanskom Ustavu, izrazila je prešutno prihvaćanje retorike. Štoviše, s izuzetkom Amerikanaca, međunarodna zajednica je voljna surađivati s izrazitim negatorima genocida kao legitimnim političkim suradnicima. Dok suđenja i presude Međunarodnog suda za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije predstavljaju historijsku arhivsku građu koja bi se mogla iskoristiti za razbijanje teorije o negiranju genocida u bosanskom političkom kontekstu, oni ponekad imaju neželjene učinke.

U ovom izlaganju, prof. Bećirević će istražiti korijene u nacrtu poricanja genocida na slučaju Bosne i Hercegovine.

Genocid nad Bošnjacima Podrinja - bitne dalekosežne, socijalne, političke i kulturne posljedice

U povodu dvadesete godišnjice genocida nad Bošnjacima u bosanskom Podrinju, koji je imao svoj ekstremni epilog u Srebrenici, ovaj rad će se fokusirati na uzročno-posljedičnu vezu agresije i počinjenih zločina na području bosanskog Podrinja, kroz tri ključna segmenta: vojna okupacija, etničko čišćenje i genocid nad Bošnjacima, destrukcija postojeće demografske karte i dugoročne društveno-političke i ekonomске posljedice na cijelu BiH.

S obzirom na to da se bosansko Podrinje još od Garašaninovog "Načertanija" nalazilo u srpskim hegemonističkim planovima, s agresijom na Bosnu i Hercegovinu ovo područje je prvo okupirano i na njemu su izvršeni prvi ratni zločini, protjerivanja i svi oblici genocida nad Bošnjacima. Cilj agresora je bio da se od Bošnjaka etnički očisti najmanje pedeset kilometara od rijeke Drine prema središnjem dijelu BiH, te tako totalno promijeni demografska karta tog područja, na kom će živjeti samo Srbi. Pored ovog postojali su i drugi, također zločinački ciljevi, koji su jasno istaknuti u "Odluci o strateškim ciljevima", koje je tzv. Narodna skupština Republike Srpske 12. maja 1992. usvojila u Banjoj Luci.

Shodno tim strateškim ciljevima u mnogim mjestima su počinjeni masakri, dok se preostalo stanovništvo grupisalo u nekoliko enklava, koje su se držali sve do jula 1995, kada je počinjen genocid u Srebrenici. Masakri i zločini počinjeni su u svih 16 susjednih općina: Bratunac, Zvornik, Vlasenica, Šekovići, Kalesija, Živinice, Kladanj, Oovo, Brčko, Bijeljina, Han-Pijesak, Rogatica, Višegrad, Gorazde, Foča i Trnovo. Žrtve genocida su zatravljane u masovne grobnice iz kojih su kasnije premještali raskomadane dijelove tijela i ponovo zatravljane u sekundarne također masovne grobnice.

Demografsko-migracijske promjene ovog područja počele su još prije zvaničnog početka agresije, kada su se počela dešavati mnoga misteriozna ubistva i nestanci ljudi, zatim sa prvim valom izbjeglih i prognanih, te sa raznim uzrocima smrtnosti u ambijentu koji je postao nepodnošljiv za življjenje. Sa permanentnim oblicima stradanja tokom troipogodišnje opsade podrinjskih enklava i masovnih egzekucija sa padom Srebrenice, masovne i organizovane deportacije žena, djece i staraca u potpunosti su promijenile etničku kartu tog regiona. Pored toga izbjeglo stanovništvo i vojska, koji su u zbijegu krenuli prema slobodnoj teritoriji, permanentno su progonjeni s namjerom potpunog istrebljenja, tako da je dobar broj izbjeglih poginuo od granata, mitraljeskih i puščanih zrna, kao i od bolesti, ranjavanja, gladi i iscrpljenosti. Tako je u potpunosti izmijenjena demografska slika tog područja, kao i područja u FBIH, na koja su dobili kolektivne smještaje, da bi se u velikom broju slučajeva tu nastanili. Također značajan broj izbjeglih i prognanih razasut je po zemljama zapadne Evrope, Amerike i Australije, što sve uzevši u obzir ima dugoročne društveno-političke, ekonomске i demografske reprekusije.

Ključne riječi: Agresija na BiH, masovni zločini, etničko čišćenje, stvaranje uslova nepodnošljivih za život, glad, bolesti, velika stopa mortaliteta, demografska destrukcija, genocid, homogenizacija prostora, dugoročne ekonomski, psihološke, socijalne i kulturne posljedice nasilnih demografsko-migracijskih kretanja.

Genocid u Prijedoru i Srebrenici – komparativni pristup

Genocid u Prijedoru i Srebrenici u svojoj ideološkoj osnovi, namjeri, planiranju, organiziranju, na-ređivanju, izvršenju, obimu i posljedicama ima zajedničke elemente i važno je da komparativnim pristupom damo odgovore šta je to zajedničko za ova dva područja. Genocid nad Bošnjacima Republike Bosne i Hercegovine na području općine Prijedor počinjen u ljeto 1992. godine je početak, dok je genocid na teritoriji sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenica, počinjen u julu 1995. godine, završni čin agresije na RBiH. Prostor Bosanske krajine i Podrinja predstavlja sinonim genocida u kontinuitetu. Ovdje želimo u kratkim crtama povući paralelu između genocida na prostorima Podrinja i Bosanske krajine, a posebno na području sigurne zone UN-a Srebrenice i područja općine Prijedor.

Cilj nam je da izvršimo analizu i poređenje planova, priprema, izvršenja genocida na području sigurne zone UN-a Srebrenica i području općine Prijedor. Kroz razmatranje genocidne namjere i plana koji su rezultirali masovnim ubijanjima i masovnim grobnicama ukazat ćemo na obim ovog najtežeg zločina. Analizom masovnih i prisilnih progona ukupnog civilnog stanovništva, masovnih hapšenja i nezakonitih zatočenja žena, djece, muškaraca u logorima gdje su ubijani, mučeni, fizički i psihički zlostavljeni, silovane žene, djevojčice i muškarci i bili izloženi drugim oblicima seksualnog zlostavljanja, te analizom masovnih uništavanja privatne imovine, vjerskih objekata i drugih zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava želimo ukazati na zajedničke elemente udruženog zločinačkog poduhvata koji je imao cilj istrebljenje Bošnjaka s ovih prostora.

Ključne riječi: genocid, zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava, udruženi zločinački poduhvat, prisilni progoni, nezakonita zatočenja, silovanja, fizička i psihička zlostavljanja, uništavanje imovine i vjerskih objekata.

Ujedinjene nacije su pale na ispit u Srebrenici

U julu mjesecu 1995. godine Vojska Republike Srpske je nad Bošnjacima u Srebrenici počinila genocid, a stradalo je oko 8000 Bošnjaka, u vrijeme kada je Srebrenica smatrana *zaštićenom zonom*.

Naime, Vijeće sigurnosti UN-a je 16. aprila 1993. godine donijelo Rezoluciju 819 kojom je proglašilo da „sve strane i drugi, Srebrenicu i njenu okolinu trebaju smatrati *zaštićenom zonom* koja se ne smije oružano napadati niti izlagati nekom drugom neprijateljskom činu”. Prva grupa vojnika UNPROFOR-a stigla je u Srebrenicu 18. aprila 1993.

Ovo je bila reakcija na izjavu srpskih vlasti 13. aprila 1993. upućenu predstavnicima UNHCR-a da će, ukoliko se Bošnjaci ne predaju i ne pristanu na evakuaciju, u roku od dva dana napasti grad.

Do napada nije došlo, ali je od aprila 1993. do jula 1995. pretenzija Vojske Republike Srpske da okupira tu teritoriju, protjera i likvidira Bošnjake bila sve očiglednija. Početkom 1995. do enklave je uspijevalo stići sve manje konvoja sa zalihamama. U martu 1995. Radovan Karadžić, predsjednik Republike Srpske, izdaje direktivu poznatu kao *Direktiva 7* u okviru koje navodi da u Srebrenici treba „svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnog opstanka i života mještana...“ Reakcija Ujedinjenih nacija je izostala.

Nekadašnji izaslanik UN-a za Jugoslaviju, Yasushi Akashi, u više navrata apelirao je na Vijeće sigurnosti zbog propusta koncepta sigurnih područja, te tražio da se to izmjeni, ali Vijeće nikada nije odgovorilo na to. Nedjelovanje UN-a je ohrabrilo Karadžićeve Srbe da u periodu od 6. do 13. jula 1995. počine genocid. Međunarodni sud pravde u Haagu je genocid presudio 2007. godine.

Ključne riječi: Srebrenica, *zaštićena zona*, Rezolucija 819, Ujedinjene nacije, Vijeće sigurnosti, *Direktiva 7*, etničko čišćenje, genocid.

Eldina Bešović

Ajla Škrbić

Srđan Vidačković

Značaj slučaja *Nuhanović i Mustafić za žrtve genocida u Srebrenici*

Rad će dati pregled slučaja *Nuhanović i Mustafić*. Glavni fokus bit će na važnosti ovog slučaja za žrtve genocida u Srebrenici. Pokušat će se dati analitički odgovor na pitanje drugih eventualnih slučajeva pred Holandskim sudom.

U prvom dijelu rada bit će dat opis slučaja, koji će biti praćen analizom, ali i sudske presude i njenog značaja. U nastavku će slijediti analiza predmeta koji se mogu iznijeti pred Holanskim sudom u budućnosti.

Smail Čekić

**Učešće Srbije i Crne Gore u genocidu
nad Bošnjacima u Podrinju 1992-1995.**

Rezultati naučnih istraživanja, prije svega relevantna dokumenta, kao primarni izvori podataka, nedvosmisleno potvrđuju značajno i presudno učešće Savezne republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima, a naročito u zločinu genocida nad Bošnjacima u istočnoj Bosni, uključujući i teritoriju Ujedinjenih nacija, sigurnu zonu UN-a Srebrenicu, jula 1995.

Sadašnji i transgeneracijski posttraumatski poremećaj preživjelih žrtava srebreničkog genocida

Rezultati psiholoških, teorijskih i empirijskih istraživanja i verifikovane iskustvene spoznaje uvjerljivo ukazuju na psihičke poremećaje koji nastaju djelovanjem vrlo snažnih stresogenih faktora. Posttraumatski stresni poremećaj je ustvari odložena i(ili) produžena reakcija na traumatsku situaciju u kojoj se jedinka nalazila, odgovor na vitalno ugrožavanje ličnosti. Analiza vidova traumatskog djelovanja višestrukih stresogenih faktora u julskim danima 1995. godine, izrazitije ispoljenog 11. jula, u danima izvršenog genocida nad Bošnjacima Srebrenice, ukazuje na suštinske razloge traumatskih poremećaja preživjelih Srebreničana. Osobe koje su preživjele strahomorno nasilje izvršilaca genocida (prijetnja smrću, ranjavanje, maltretiranje, ponižavanje, ograničavanje hranom, vodom i snom) ostavilo je duboke duševne usjekline u ličnostima nevinih Srebreničana. Njihovi iskazi rječito govore o prizorima koje su osobno doživjeli ili vidjeli u ponašanju drugih, o bolnom nasilnom odvajajući djece od očeva, majki od sinova, supruga od muževa. Njihovi iskazi također govore o traumatskim usjeklinama nastalih od viđenih tijela zaklanih sugrađana, od maltretiranja i sadističkog uživanja nasilnika u ponižavanju nemoćnih u toku proganjanja i od drugih neljudskih mržnjom ispunjenih postupaka nasilnika.

Simptomi posttraumatskih stresnih poremećaja kod Srebreničana koji su preživjeli genocid ispoljeni su nakon potписанog sporazuma o primirju u Daytonu, ustvari u okolnostima mira, u kojima emocionalne i kognitivne funkcije više nisu usmjerene u smjeru preživljavanja. Međutim, u okolnostima u kojima su nastavili živjeti bez izrazitije socijalne podrške i uz prisustvo novih stresno-frustracionih doživljaja (neriješen niz osnovnih životnih problema, žalovanje i traženje nestalih, naglašeno negiranje genocida u Srebrenici i "dokazivanje" da je genocid u Srebrenici "opravdana Božija kazna", nekažnjavanje "malih" i "velikih" izvršilaca genocida i drugih stresogenih faktora), počeli su nadirati "uskladišteni" sadržaji traumatskih iskustava. U iskazima i ponašanju traumatiziranih Srebreničana vidljivo je koliki je intenzitet utjecaja traumatskog doživljavanja na njihovo osobno i, šire, društveno ponašanje i na mogućnosti i puteve uspješnog savladavanja unutrašnjih kompleksnih bolnih duševnih stanja. Uviđaju se, zapravo, više ili manje izraženi karakteristični simptomi posttraumatskog stresnog poremećaja manifestirani u vidu ponovnog preživljavanja traumatskog iskustva, otupljivanja i izbjegavanja ili (i) pojačanog stanja psihološke pobuđenosti.

Prošlo je dvadeset godina od traumatizacije preživjelih Srebreničana, pretežno žena i djece. Međutim, još su uvijek oskudne spoznaje o jačini i trajanju njihovog posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP). Malo je objektivnih spoznaja o tokovima i ishodima njihove socijalne adaptacije i koliko je društvena zajednica doprinijela smanjenju ili eliminiranju faktora koji dovode do povećanog rizika psiholoških poremećaja, odnosno povećanju zaštitnih faktora koji sprečavaju ili otežavaju djelovanje patogenih stanja ili uvjeta. Važno je također ukazati na efekte psihosocijalnih mjera i postupaka: kavki su i koliki su ishodi psihosocijalnih intervencija i s koliko stupnjeva vjerovatnoće se može, na tim

spoznajama, u općim društveno pogodnim uvjetima, predviđati tok i ishod oporavka traumatiziranih osoba.

U tretmanu posljedica traume, u tumačenju korijena psihičkih poremećaja nastalih u toku djelovanja stresogenih faktora u danima genocida u Srebrenici, od posebne važnosti su i pouzdane prognoze ishoda psihosocijalnih mjera i psihoterapeutskih postupaka, ustvari primjenjenih modela psihološki trijažnih procjena i preventivnih, terapijskih intervencija u prevenciji i zaštiti mentalnog zdravlja preživjelih Srebreničana. U prevenciji i čuvanju mentalnog zdravlja Srebreničana podrška društvene zajednice može značajno povećati uspjeh u razvoju rezilijetnih crta ličnosti i ponašanja traumatiziranih Srebreničana. Od djelotvornijeg društvenog djelovanja, od svestranije podrške društvene zajednice traumatiziranim osobama i njihovog intenzivnijeg djelovanja u smjeru smanjenja utjecaja destruktivnih faktora (negiranja genocida, neispoljavanja osjećanja krivice i kajanja nosilaca i izvršilaca zločina, neprivođenju sudu pravde svih „velikih“ i „malih“ zločinaca i...) i primjeni psiholoških postupaka u stjecanju vještina nadvladavanja traumatskih doživljaja – moguće je očekivati da „nasljeđivanja“ traumatskih doživljaja, odnosno transgeneracijski transfer ne dobije, kako neki psiholozi predviđaju, nepoželjne tokove u ponašanjima mlađih generacija.

Adib Đozić

Abdel Alibegović

Obrazovanje i genocid - Ko, kako i zašto „zabranjuje“ institucionalno obrazovanje o genocidu nad Bošnjacima 1992-1995. godine

Genocid nad Bošnjacima je neosporna društvena i pravna činjenica. Najeksplicitnije to potvrđuju pravomoćne presude međunarodnih sudova i Suda Bosne i Hercegovine. Analizirajući društveno-historijske uzroke genocida nad Bošnjacima dolazimo do spoznaje da se uzroci nalaze u društvenim, političkim, historijskim, kulturnim, obrazovnim, nacionalnim i religijskim sadržajnostima izvanbosanskih društveno-političkih i ideoloških identiteta. Jedan od najefikasnijih načina da se fetišizira i stereotipno predstavi istina o Bošnjacima i državi Bosni i Hercegovini i pripremi genocid nad Bošnjacima jeste putem legalnih obrazovnih politika i nastavnih programa. Bošnjacima se, ali i narodima i građanima Bosne i Hercegovine, veoma aktivno i perfidno nameće zamka *kulture pomirenja* u vidu „kulture zaborava“. Neophodan je obrnut društveni proces. Njegovanje „kulture sjećanja“ kao kulture istine. Samo kultura sjećanja, kao kultura objektivne historijske istine, naučena u školskim klupama jeste zapreka produciranju stereotipa o državi Bosni i Hercegovini, njezinom kvintesencijalnom nacionalnom identitetu. Nerijetko se u, prije svega, školskoj lektiri, Bošnjaci predstavljaju kao narod „tuđe vjere i porijekla“. U radu autori analiziraju pitanja: Zašto u Bosni i Hercegovini nema institucionalno-obrazovnog izučavanja holokausta i genocida. Uloga bosanskohercegovačkih intelektualnih elita, posebno bošnjačke, u problematiziranju pitanja genocida, te *zašto u srednjoškolskim i univerzitetским udžbenicima u Bosni i Hercegovini nema naslova, lekcija i tema koje interpretiraju počinjeni genocid nad Bošnjacima 1992-1995. i ostale vidove ratnih zločina, kao što su: etničko čišćenje, sistematsko silovanje i ostali oblici ratnog zločina?* Nastavni planovi i programi u Njemačkoj, SAD-u i drugim demokratskim državama neizostavno uključuju u svoje sadržaje istinu o holokaustu, što je posebno znakovito/signifikantno za slučaj njemačkog obrazovnog sistema. Zašto i zbog čega nema tema o holokaustu i genocidu u obrazovnim programima u Bosni i Hercegovini? Da li je na djelu „skiveni nastavni plan“ pomoću kojeg se Bošnjacima kriptoizira istina s ciljem zaborava, specifičnog oblika memoricida, kao jednog od preduslova novog genocida? Ko i zašto „zabranjuje“ da se u udžbenicima nađu podaci o pravomoćnim presudama koje je donio Međunarodni sud za ratne zločine u Haagu, Sud za ljudska prava u Strazburu i Sud Bosne i Hercegovine?

Ključne riječi: Obrazovanje, obrazovne politike, genocid, genocid nad Bošnjacima, skriveni nastavni plan/planovi, kultura zaborava.

Čuvanje prijateljstva prije i poslije genocida

U radu su prikazani nalazi istraživanja o dugoročnim posljedicama genocida u Srebrenici za Bošnjake, fokusirajući se na sposobnost porodica da održe kulturno važne odnose među porodičnim vezama, takozvanim *prijateljima*. Ova povezanost uspostavlja se kroz posjete i razmjenjivanje poklona između užih članova porodice obaju supružnika nakon braka. Brak jača grupu (ljudi) koja do tada nije bila u kakvoj vezi vis-à-vis druge, sada brakom povezane grupe, stvarajući uslove i imperativ da se uspostavi veza između do tada nepovezanih, radi njih samih. Ova struktura srodstva naglašava horizontalnu funkciju u ljudskoj zajednici više nego onu vertikalnu, gdje se ne želi reći da je bilo koja funkcija potpuno odsutna u strukturi srodstva. U etnografskoj literaturi je primijećeno kako se struktura povezanosti preokreće u takvim brakovima – jačaju se unutarnje veze (agnatic group) nauštrb onih drugih (affinal group). Funkcija horizontalne strukture uspostavlja se i pomoću kumstva, fiktivnog srodstva koje podražava stvarno. Ova studija donosi rezultate rada s preživjelim žrtvama genocida u Srebrenici u namjeri da se razjasni značaj *prijateljstva* prije rata i razmotri da li je takvo šta moguće i razumljivo i poslije gubitaka užih članova porodice – da li je moguće postojanje ne samo unutarnjeg srodstva nego i onog izvanjskog nakon svega. Cilj je da se ispita otpornost ovog jedinstvenog kulturnog naslijeda koje je kulturološki jedinstveno, ali i moralno značajno za Bošnjake.

Muamer Džananović

Almir Grabovica

Genocid u Žepi 1992-1995. godine

Vođen strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini srpskocrnogorski agresor je u svim okupiranim mjestima i gradovima pod opsadom Republike Bosne i Hercegovine, međunarodno priznate države i članice UN-a, od početka 1992. do kraja 1995. izvršio brojne oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i onaj najteži koji međunarodno pravo imenuje genocidom.

Zanemarivši činjenicu da je Žepa 6. maja 1993. proglašena sigurnom zonom UN-a, agresor je nastavio koordinirano i sistematsko “čišćenje” bošnjačkog stanovništva i s ovog područja. Napadi na Žepu vršeni su od početka agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, i to u skladu s višestoljetnom srpskom ideologijom, politikom i praksom stvaranja jednonacionalne države na prostoru na kojem su, pored Srba, živjeli i pripadnici ostalih nacionalnih, etničkih i vjerskih skupina, a taj cilj nije bilo moguće ostvariti bez namjere za genocid i izvršenih akata genocida. U ovom radu će se govoriti o značaju i statusu sigurne zone UN-a, odnosu visokih predstavnika prema agresoru i prema žrtvama, te o agresorskim aktivnostima do konačnog stavljanja i ove sigurne zone pod svoju kontrolu.

Ključne riječi: agresija, genocid, Žepa, sigurna zona, Rezolucije UN-a.

Psihoterapija svjedočenja preživjelih žrtava genocida: pružanje zajedničke osnove između liječenja i sprečavanja kršenja ljudskih prava

Psihoterapija svjedočenja je kratki individualni psihoterapijski postupak rada s preživjelim žrtvama nasilja koje je sistemski provođeno. Spomenutu metodu najprije su ustanovili čileanski stručnjaci za mentalno zdravlje, koji su radili s preživjelim žrtvama političkog nasilja za vrijeme Pinochetove diktature (1, 2), što je dodatno opisao Agger i Jensen u radu s izbjeglicama u Danskoj, (3) a potom i sa preživjelim žrtvama holokausta. (4)

Svi izvori govore da je funkcija svjedočenja, kako u privatnoj tako i u javnoj sferi, sredstvo za jedinačni oporavak, ali i za donošenje historijske istine. Iako psihoterapija svjedočenja kao pristup nije strogo klinička intervencija, mnogi su primijetili da preživjelima pruža kliničke prednosti. To je zapažanje potvrđeno u našem istraživanju (6) ove metode s preživjelima iz Bosne i Hercegovine.

U okviru istraživačkih aktivnosti u Projektu o genocidu, psihijatriji i svjedočenjima Sveučilišta Illinois u Chicagu, dr. Stevan Weine i ja proveli smo pilot-ispitivanje psihoterapije svjedočenja i u isto vrijeme načinili arhiv usmene historije kreirajući svijest o važnosti dokumentiranja životne priče preživjelih u zajednici bosanskih izbjeglica (6). U ovom poslu funkcionali smo kao svjedoci-profesionalci posvećeni individualnom oporavku svakog preživjelog, ali smo također uvažavali i socijalnu i historijsku tragediju genocida. Budući da smo problem gledali iz interdisciplinarne perspektive također smo vidjeli da postoji potreba za kreiranjem dokumenata koji bi istraživački fokus proširili izvan psihoterapije i načinili vezu sa drugim disciplinama poput ljudskih prava i umjetnosti i adresama poput udruženja preživjelih žrtava.

**Kulturalnomemorijski aspekt i poetičke odlike dokumentarno-memoarske
proze Hasana Nuhanovića i Emira Suljagića**

U okviru postratnog, postkanonskog bošnjačkog literarnog stvaralaštva i nastanka osobenog toka za koji se već ustalila teorijska odrednica ratno pismo (Kazaz 2012) ili poetika sjećanja (Kodrić 2012), svjedoci smo postojanja jednog zasebnog rukavca koji se u svom posvemašnjem diverzitetu žanrova ili kulturalnomemorijskim perspektivama u literaturi prepoznaje kao srebrenički tekst. Tako se tematika srebreničkog stradanja stekla u prvim pokušajima romaneskogn kazivanja Isnama Taljića i Mirsada Mustafića preko pjesničko-komemorativnog diskurza *Srebreničkog inferna* Džemaludina Latića, jedne pjesme i jedne poeme posvećene žrtvama Srebrenice koje su izашle iz pera Abdulaha Sidrana i Melike Salihbeg Bosnawi do dokumentarne proze Emira Suljagića prepoznatljive najprije u svjedočanstvu *Razglednica iz groba*, a potom i u noveli *Samouk*. Upravo tom rukavcu pripada i memoarsko kazivanje Hasana Nuhanovića, simbolično naslovljeno *Zbijeg* (Hasanov *Zbijeg* – *Put u Srebrenicu*) jer prati putanju ratnih pomjeranja od nevjerovatnog preživljavanja u planini do još neobičnijeg prispjeća u opkoljeni Grad, a potom i suočenja sa svim pratećim nevoljama koje u društ-veno-povijesnom kontekstu generira pojам Srebrenica. Ovaj rad predstavit će kulturalnomemorijski aspekt Nuhanovićeve i Suljagićeve memoarske proze i pokušati odrediti uvjerljiva mjesta pamćenja u njihovim tekstovima (Nora 2006), koja ova djela čine i umjetnički prijemčivim štivom, bez obzira na njihovo izrazito dokumentarističko usmjerjenje. Time će biti otklonjene moguće nedoumice oko žanrovskog određenja ponuđenog rukopisa (Nuhanović [2012] 2014: 394). U radu će biti korištene analitičke i interpretativne metode.

Ključne riječi: pamćenje, prošlost, reprezentacija prošlosti, identitet, drugi, slika drugog.

Narod bez prava na genocid

U BiH je u periodu 1992-1995. godine izvršen zločin genocida nad Bošnjacima. Prekršena je Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju genocida jer je postojala namjera uništenja bošnjačkog naroda. Ovu činjenicu, mada je potvrdio Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju u svojim presudama od 27. 2. 2007. godine te Kongres i Senat SAD-a kao i brojne bošnjačke međunarodne organizacije iz dijaspore, među živim Bošnjacima, posebice mladima, smisao i težina ovih strašnih događaja slabo se prepoznaju i nemušno i neartikulirano baštine. Samo dan nakon presude među mladim studentima novinarstva propitala sam kako su doživjeli i kako se osjećaju nakon sramne presude koja je čin genocida i ulogu agresora Srbije ‘zapravo zamglila i zataškala’. Njihovi su iskazi gorki, teški, puni bola, jadanja, beznadeža, šoka, tuge. Posebno kod mladih rođenih u dijelovima Bosne i Hercegovine s kojih su protjerani. –‘Jučer je svijet pokazao svoje pravo lice’, osnovna je studentska poruka.

Osobno sam napisala esej pod naslovom ‘Narod bez prava na genocid’ (Loša nominacija za genocid) izrazivši svu bol, gorčinu i intelektualni cinizam – sve što mi je u tom trenu ostalo kao mogućnost, jer je gorčina nepravde lebdjela svuda gdje je bilo ljudskih bića tih dana i sedmica i on je, začudo, dobio laskavu nagradu za najbolji esej na internom konkursu u instituciji u kojoj radim.

Kako upravo na mladima svijet ostaje, hitno treba uspostaviti sve moguće i ostvarive načine i mehanizme koji će sačuvati ‘kolektivno i individualno sjećanje’ na genocid. Kroz porodični narativ, škole, fakultete, mas-medije, vjerske manifestacije, znanstvene i istraživačke skupove, konferencije, kongrese, kroz Knjigu sjećanja, Knjigu boli i knjige najrazličitijih iskaza, svjedočenja i faktografije koja je najvažnija, kao i kroz filmove, fotografije, drame, poeziju, romane o genocidu nad Bošnjacima. No, najprije treba uvidjeti gdje smo sada. Ovaj je skup odlična prilika za to.

**Teorijsko-metodološki aspekt istraživanja genocida
u Bosni i Hercegovini**

Genocid predstavlja najozbiljniji oblik zločina koji se ogleda u svoj svojoj složenosti u pogledu organizatora, naredbodavaca i izvršilaca, kao i radnje na prikrivanju zločina genocida i njegovom kasnjem negiranju. Genocid je predmet proučavanja raznih naučnih disciplina u prvom redu pravnih (krivično materijalno i krivično procesno pravo), kriminologije, kriminalistike, psihologije, sociologije i dr. Istraživanju genocida neophodno je pristupiti sa svim svojim specifičnostima, obilježjima i karakteristikama za koju možemo reći da je u suštini teorijsko-empirijska djelatnosti u čijoj osnovi su naučne metode istraživanja. Kroz istraživanje genocida neophodno je doći do naučne istine o nastanku i razvoju genocida u kontekstu autonomnog krivičnog djela. Neophodno je utvrditi okolnosti i istorijske činjenice koje su dovele do njegovog nastanka kao i činjenice koje su prethodile i koje su pogodovale njegovom nastanku i razvoju. Nezaobilazno je istraživanje uzroka koji dovode do genocidnog ponašanja, a ti uzroci mogu da budu razni i raznorodni. Pristup istraživanju genocida mora da bude multidisciplinaran kako bi se sagledali svi aspekti navednog problema i dali odgovori na mnoga pitanja kako bi se genocid u budućem vremenskom periodu preventivno spriječio, a ne samo da se genocidom bavi postdeliktno. Genocid u Bosni i Hercegovini nije u potpunosti istražen i taj zločin mora da bude predmet istraživanja naučnika raznih profila: istoričara, sociologa, kriminologa, kriminalista, pravnika, politologa i dr.

Ključne riječi: genocid, naučna istraživanja, istraživanje genocida, genocidna namjera, međunarodno humaniratno pravo

Arhivska građa genocida

U najširem smislu, arhivska građa koja se razvija oko određene vrste genocida ili genocidnog režima je beskrajno umnoženi sklop rasutih i često iz dijelova sastavljenih vidljivih dokaza, a grade je svjesno ili slučajno počinioći, preživjeli, porodice i njihovi voljeni, međunarodni akteri u sukobima, humanitarne organizacije, novinari, tribunali, forenzičari te mnogi drugi. Međutim, poseban doprinos za arhivu, i od izuzetne važnosti za njen ljudski i društveni utjecaj imaju pojedinačna i kolektivna promišljanja o težnjama za građu i njen sadržaj koji proistječe iz njenog čuvstvenog stanja i odsustva.

Ovaj rad će istražiti kako ta višestruko konstruirana i dugo stvarana arhivska građa genocida podržava ne samo pravdu kao neposredan termin nego i proces oprashtanja, pomirenja, ozdravljenja, međugeneracijskog razumijevanja i razumijevanja unutar zajednice dok prolazi kroz vrijeme mjesto i generacije te udaljena od života, vremena i prostora vezanog za genocid.

Hadžem Hajdarević

Odnos prema pitanjima genocida u modernoj književnosti Bosne

Na Balkanu, samim tim i u Bosni i Hercegovini, odnos prema povijesti najčešće je bivao naciokratski i ideološki uvjetovan. Počesto, nije *istina* ono što se dogodilo i kako se dogodilo nego je *istina* samo ono što je službena verifikacija postojećih obuhvaćenih činjenica. To je uvjetovalo da su, s jedne strane, mnogi književni stvaraoci Bosne još uvijek suspregnuti da u svome književnom djelu aktualiziraju bolnu temu stradanja Bosne i počinjena genocida na bosanskohercegovačkom tlu od strane agresorskih vojnih formacija, dok su mnogi drugi autori, oni koji su sebe preko noći “prepoznali” kao književnike, tačnije: kao samozvane čuvare kolektivne memorije, pitanju genocida u Bosni prišli nacionalno ostrašćeno, naciobudilnički, često prenatalistično u opisima i dijalozima, što je rezultiralo pojavom mnogih djela koja su gotovo bez elementarne književnoestetske vrijednosti. Te knjige se primarno čitaju kao prigodno pučko historiografsko, tzv. dokumentarističko štivo... Naravno, objavljena su i ona književna djela gdje je autoru u prvom planu bilo da se ne ogriješi o književnoestetske standarde. O svim tim aspektima modernoga književnog izraza bit će govora u ovome radu.

**Uloga ICTY-a u utvrđivanju činjenica o genocidu i drugim oblicima zločina
u Bosni i Hercegovini**

Ratni zločini počinjeni u Bosni i Hercegovini predstavljaju najsvirepija djela viđana u Evropi od Drugog svjetskog rata. Zločini u Bosni i Hercegovini bili su stravični, načini i okolnosti ubijanja bili su nezamislivi na tlu Evrope, ali nažalost to je bila strašna realnost. Zbog toga istina o žrtvama, odnosno njihovom stradanju, ma koliko bolna bila, jedan je od snažnijih poticaja u procesu uspostavljanja povjerenja i izgradnji demokratskog društva kako u Bosni i Hercegovini tako i u regionu. Kritično i iskreno suočavanje sa prošlošću je preduslov za stabilnu i prosperitetnu budućnost. U utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima u Bosni i Hercegovini veliku zaslugu ima Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju. Njegova praksa i spisi kao i dokumentacija imaju nezamjenjivu ulogu u historijskom osvrtu. Uprkos svim pritiscima u svom radu Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju prikupio je obilje materijala koje će svakako pružiti osnovu za historijski osvrt još mnogim budućim generacijama. Njegova velika uloga ogleda se i u tome što je 2001. godine pridonio priznanju zločina u Srebrenici imenujući ga genocidom („slučaj Radislav Krstić“), a ta je odluka potvrđena i u drugostepenom postupku u aprilu 2004. godine. Bila je to prva presuda Haškog tribunala za genocid. Prema optužnicama Haškog tribunala, vojnici pod komandom generala Ratka Mladića su do 19. jula organizovano i sistemske ubili oko 8.000 bošnjačkih muškaraca i dječaka.

Ključne riječi: ratni zločini, genocid, Srebrenica.

Politički aspekt genocida u Srebrenici

Za svaki politički događaj, uključujući i genocid u Srebrenici, postoje uzroci, krivice i odgovornosti. No, iako su uzroci nužni, krivce i odgovorne ne oslobađaju odgovornosti. Uz krivicu ide odgovornost. Ona je neki oblik odluke, pretpostavlja svjesno izvršenje nečeg. Postojanje uzroka krivice, njene nužnosti, ne oslobađa od krivice. Ako nije vlastiti izbor, jeste pristanak na nešto, neodbijanje nečega. Krivica je „vidna i slobodna“, kaže Jaspers. „Razmatranje zašto je nešto bilo kako je bilo i zašto je nužno moralno do toga doći“ govori o tome da je uzrok tog što je bilo „slijep i nužan“. „Kauzalni odnos povijesti“, kaže Jaspers, ne lišava narod odgovornosti. Uzrok je postao nužan zbog nesprečavanja njegovog nastanka. U političkim događajima prisutna je politička odgovornost. Ona može biti veća ili manja, ali je uvijek ili direktna ili indirektna. Pored krivice pojedinca u političkim događajima postoji krivica i kolektiviteta, režima, uključujući i narod. Pojedinac kao i narod može biti odgovoran direktno ili indirektno. Primjer direktne političke odgovornosti naroda su njegovi izbori političkih stranaka i vođa na izborima. Primjer indirektnе političke odgovornosti naroda je učinak vlasti koju je izabrala. Ako izabrana vlast uspostavi teror, kako kaže Hannah Arendt, „narod postaje sudionikom u zločinima vođa“.

Antropologija nakon Srebrenice: istraživački i etički odgovori na genocid

Genocid u Srebrenici, kao i drugi oblici ratnih zločina i politički motiviranog nasilja u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu između 1992. i 1995. godine te dalekosežne demografske, socio-kulturološke i političke posljedice ovih zločina su postale predmetom zanimanja mnogih istraživača iz oblasti društvenih, humanističkih i pravnih nauka, uključujući i nemali broj antropologa. Pokazalo se kako je socio-kulturna antropologija disciplina bazirana na holističkom istraživačkom i analitičkom pristupu, terenskom istraživanju i etnografiji, centriranoj na sudionike istraživanja posebno prikladna za istraživanje ovih kompleksnih tema i razotkrivanje njihove ljudske dimenzije iz perspektive pogođenih pojedinaca, porodica i lokalnih zajednica, kao i situiranje istraživanih fenomena u širi društveni kontekst. Za razliku od nekih drugih disciplina, još uvijek ušančenih u tradiciju rigidnih, pozitivističkih, interpretacijskih okvira u kojima su principi neutralnosti, objektivnosti i reprezentativnosti ponekad podignuti na nivo fetiša, humanistička i primijenjena načela antropologije, akcijsko istraživanje te etnografsko izučavanje i kreiranje znanja ‘odozdo prema gore’ omogućuju antropolozima da se aktivno i kreativno uključe u zaštitu i promoviranje ljudskih prava istraživanih grupacija. (Nažalost, ovo ne znači da su sve antropološke studije rađene u BiH i o BiH u zadnje dvije decenije bile uvijek vođene ovim načelima i visokim etičkim standardima.)

Cilj ovog izlaganja je ponuditi kritički pregled i analizu antropoloških istraživanja, studija i publikacija vezanih za genocid, rat i poraće u BiH te evaluirati njihov doprinos razumijevanju i pozitivnom mijenjanju ‘stanja na terenu’. U zaključku, autor nudi konkretnе prijedloge i ideje kako antropološki pristup istraživanju i izučavanju genocida može biti od koristi lokalnim zajednicama devastiranim genocidom te utjecati na politiku, relevantne zakone i tretman ovih zajednica od strane lokalnih vlasti i međunarodnih organizacija.

Genocid: korijeni, sadržaji i problemi pravne definicije genocida

U radu se analizira genocid s obzirom na njegove korijene, sadržaj, svojstvo pasivnog subjekta i prije svega, subjektivnu komponentu – genocidnu uništavačku namjeru kod učinjoca, često označava kao „zločin nad zločinima“ ili najteži, tzv. „kapitalni zločin“. On samim tim spada u zločin kod koga je međunarodni karakter najizraženiji. Plansko i sistematsko uništenje cijelih grupa ljudi se ostavljaajući širok krvav trag provlači kroz historiju čovječanstva, a pojavnii oblici učinjenih zločina su pri tom tako mnogostrani, kao i njihovi motivi, te ostvarena dostignuća, s tim da je genocid posebno obilježio XX stoljeće. Ustvari, sami motivi učinilaca genocida mogu da u jednom širom smislu budu „mno-gostrani“, odnosno naprimjer, oni mogu biti utemeljeni na inteligenciji ka uništenju jedne grupe ljudi, da bi se time stvorio povoljniji „životni prostor“ za drugu grupaciju, ili se motiv za genocidno djelovanje može uspostaviti na čistoj mržnji u odnosu na određenu grupaciju ljudi i drugim niskim u osnovi iracionalnim motivima i sl., ali u krivičnopravnom, smislu, za postojanje genocida je neophodno postojanje tzv. genocidne namjere, bez obzira da li je namjera dio nekog šire uspostavljenog motiva za preduzimanje konkretne genocidne radnje, ili postoji nezavisno od određenih manje ili više precizno utvrđenih motiva, mada je u suštini veoma teško zamisliti potpuno nemotivisano vršenje tako teških krivičnih djela. Ta genocidna namjera kao esencijalni element bića krivičnog djela genocida, odnosno njegova osnovna komponenta se u mnogim slučajevima mora sigurno dokazati i iz nje izvući osnovni dokazni problemi u vezi s genocidom, što predstavlja i dominantni razlog da se o genocidu mnogo češće piše i govori u jednom širokom historijskom kontekstu, a ne na temelju pravosnažnih sudskih odluka u odnosu na ovo krivično djelo. Genocid je tipičan slučaj zločina baziranog na „depersonalizaciji žrtve“, tako da zločin nije usmjeren ka žrtvi kao takvoj, s obzirom na njene individualne kvalitete i karakteristike, već samo zbog toga što je žrtva član određene grupe.

Ključne riječi: genocid, genocidna namjera, etnocid, presuda, rezolucija, UN, EU, etničko čišćenje.

Srebrenica – sigurna zona UN-a 1993-1995.

U *Uvodu rada „Srebrenica – sigurna zona UN-a 1993-1995“* prikazat će pravnu prirodu zaštićene zone u propisima međunarodnog humanitarnog prava, a posebno Ženevskim konvencijama i njihovim protokolima.

Centralno mjesto rada bit će posvećeno prikazu pravne prirode zaštićene zone Srebrenica u propisima međunarodnog humanitarnog prava i aktima Vijeća sigurnosti UN-a, te pozivajući se na dvadesetogodišnjicu genocida u Srebenici, ukazati na stradanja te zone. Članak će pokazati svu okrutnost nadmoćnog neprijatelja nad nezaštićenim stanovništvom na teritoriji koja je proglašena demilitariziranim, zaštićenom zonom. Ta okrutnost se ogleda u kršenju osnovnih ljudskih prava i sloboda u zaštićenoj zoni Srebrenica u augustu 1995, a posebno najvažnijeg prava, prava na život, što je rezultiralo da samo u toj enklavi život izgubi oko 9.000 ljudi. Isto tako, ukazat će na činjenicu da UNPROFOR-ove snage, koje su pozvane da zaštite civile i civilno, kao i drugo zaštićeno stanovništvo i koje su demilitarizirale ovu zonu, nisu poduzele neophodne korake prema zaštićenim stanovnicima, već su u nekim momentima otvoreno izručivale civile i civilno stanovništvo vojsci bosanskih Srba te doprinijele tragediji ove zone.

U *Završnom dijelu* članak će pokazati slabosti mehanizma međunarodne zajednice u zaštiti civila i civilnog stanovništva, kao i drugih kategorija zaštićenih lica u ratu u Srebrenici u tom odlučujućem historijskom periodu, u vrijeme činjenja genocida. Tu će iskazati poruke koje će biti posvećene stalnoj afirmaciji postojećih i dogradnji normi međunarodnog humanitarnog prava o pitanjima zaštite civila i civilnog stanovništva u zaštićenim zonama, kao i efikasnijem mehanizmu međunarodne zajednice na provođenju tih normi.

Ključne riječi: Srebrenica, zaštićena zona, genocid, zaštita i stradanje civila i civilnog stanovništva.

Memorijalni centar Potočari – prednosti i manjkavosti koncepta

Evidentna je naučna, stručna ali i politička opravdanost postojanja i rada Memorijalnog centra u Potočarima kod Srebrenice. On je institucija koja treba da prikuplja, sistematizuje, obrađuje, te domaćoj ali i stranoj javnosti izlaže i prezentira materijal koji dokazuje memorijalnu pojavu zbog koje postoji, a to je genocid nad Bošnjacima. Koncept na kojem je zasnovan ovaj memorijalni centar ima svoje prednosti i nedostatke. Najveća prednost je u tome što uopće postoji kao pravno lice, odnosno institucija kulture i što je koncipiran kao pravi memorijalni centar: s objektima koji imaju ulogu spomenika (mezarje s musallom) i muzeja (zgrada bivše fabrike akumulatora). U njemu rade uposlenici koji imaju profesionalnu obavezu da njeguju i održavaju u životu sjećanje na najveći zločin koji se uopće može desiti u ljudskom društvu i zajednici i koji se ovdje desio pod garancijama Ujedinjenih nacija da se neće desiti! Ovih prednosti treba biti svjestan svaki posjetilac ovog memorijala, ali i svaki njegov uposlenik. Međutim, ovdje stvar nije završena niti je u konceptualnom smislu dovedena do savršenstva. Daleko od toga. Ove prednosti stalno treba dograđivati pa ako treba i preispitivati. Razlog zbog kojeg ovo treba biti stalna aktivnost Memorijalnog centra Potočari je taj što postoji nasušna i očigledna potreba da se sjećanje na zločin genocida koji se u Srebrenici desio u julu 1995. godine što bolje i kvalitetnije prenese na drugu generaciju, odnosno sljedeće generacije koje dolaze. Historijsko je pokazalo da je to vrlo težak i složen zadatak.

Postoje i konceptualni nedostaci koje bi, po mom mišljenju, trebalo hrabro i ne osvrćući se na raznorazne uzroke, okolnosti i razloge što prije otkloniti. Koncept uređenja mezarja je odstupio od bošnjačke narodne tradicije, ali i potrebe porodica žrtava da svaka žrtva dobije dostojanstven biljeg, nišan ili bašluk. Ovdje su arhitekti u potpunosti realizirali svoje fantazije, ne vodeći dovoljno računa o naprijed spomenutim potrebama. Tako je svaka ekshumirana i identificirana žrtva dobila samo jedan nišan i to onaj kod glave. U Bosni su se od druge polovine petnaestog stoljeća tako obilježavali oni čije tijelo iz bilo kojih razloga nije pronađeno ili se nije moglo donijeti do mjesta gdje su se sahranjivali oni koji su preselili na drugi svijet.

Takav je spomenik Mahmuta Brankovića iz okoline Rogatice podignut između 1471. i 1485. godine. Na ovom spomeniku piše „i pogibe na bo/ju despotovu/ a sie bilig Mahmuta /Brankov/ića na svoi bašti/ne/ na Petro/vu/ Pol(j)u da (j)e blagosovena r/uka ko/ sieče i pisa“. Spomenik Mahmutu Brankoviću leži na „svoi bati/ne“, dakle na privatnom zemljišnom posjedu. Tu nema njegovog tijela niti nišana kod nogu. On je poginuo u nekoj bici, daleko od svoje kuće, nije mu tijelo pronađeno, ali je Mahmutu Brankoviću podignut jedan nišan koji se i danas čuva u Zemaljskom muzeju BiH. Isti takav spomenik u to vrijeme podignut je i Radivoju Orašiću, a na njemu između ostalog piše i ovo: „legoh u tuđoj zemlji a bileg mi стои на баštini.“ Takvi nišani su se dizali po cijeloj Bosni i Hercegovini sve do kraja Drugog svjetskog rata. Dakle, svugdje gdje po Bosni pronađemo nišan kod glave, bez onog kod nogu to znači da pored obilježja nije sahranjeno tijelo.

U Memorijalnom centru u Potočarima se, iz nekih razloga, odustalo od ove višestoljetne tradicije. Ovdje imamo jedan nišan kod žrtava koje su pronađene, identificirane i čija su tijela ili dijelovi tijela tu ukopani, dok one žrtve koje su poubijane a njihova tijela nisu pronađena ili su i pronađena ali nisu još identificirana, nemaju nišan. To bi, po mom mišljenju, trebalo ispraviti.

U prostorima Fabrike akumulatora bi trebalo napraviti stalnu muzejsku postavku klasičnog tipa u kojoj je moguće održati masovnu prezentaciju velikoj grupi posjetilaca. Ekspozicija u „crnoj sobi“ meni se čini kao usko grlo jer se mora viriti kroz male otvore, što praktično znači jedan otvor jedan posjetilac.

Stručnom osoblju zaposlenom u Memorijalnom centru u Potočarima potrebno je omogućiti stalnu edukaciju u muzejskoj djelatnosti usmjerenu na rad memorijalnog centra kao institucije koja njeguje kulturu sjećanja. Zakon o muzejskoj djelatnosti je predvidio i matične muzejske ustanove koje memorijalnim centrima pružaju stručnu podršku, a ovu i dan-danas zakonsku odredbu нико ne provodi niti poštuje. Zbog toga je i bilo određenih grešaka u prošlosti koje su omogućile angažman osoba drugih profila kao što su etnolozi i orijentalisti što je za posljedicu imalo nedostatke u konceptu, o kojima je ovdje bilo riječi.

Ukoliko bi se provele ove mjere, siguran sam da bi rad Memorijalnog centra Potočari bio uvijek efikasan i društveno opravdan, sjećanje na genocid koji se desio bilo bi dublje, a svojim sadržajem i rezultatima prikupljačkog i naučnoistraživačkog rada ne bi privlačio samo Bošnjake, nego i stručnjake iz cijele Evrope, pa i svijeta kojima je životna i profesionalna orientacija proučavanje historijskih procesa na prostoru bivše Jugoslavije, nova pojava nacionalizma i neofašizma, što je sve skupa i dovelo do pojave genocidne namjere ali i prakse. Centar bi tako mogao razvijati življu pedagošku djelatnost što bi dugoročno obezbijedilo održavanje sjećanja na genocid koji se desio i pomoći u izgradnji svijesti da se ovakve katastrofe nigdje, nikad i nikome ne ponove.

Zašto je teško okončati genocid - iz perspektive aktiviste

1. Ovaj rad traži odgovore na pitanje zašto se pokazalo tako teškim zaustaviti genocid, bilo da je u pitanju vanjska intervencija ili inžinjering unutarnjeg kolapsa genocidnog režima. On predstavlja poruke, pitanja i zaključke dvadesetogodišnjeg antigenocidnog aktivizma ili kako bi Francuzi to nazvali "provokacije"; kao i niz definicija, zaključaka i analitičkih kategorija korištenih kao pomoć u razumijevanju tih zbumujućih propusta i rijetkih uspjeha u borbi za očuvanjem različitosti ljudske vrste uprkos režimu koji pokušava ugroziti tu raznolikost. Vođen dobro postavljenim pitanjima, ovaj rad seže u budućnost: Kako možemo unaprijediti političku i socijalnu dobrobit ljudske vrste u cjelini, a očuvati raznolikosti u etničkom, nacionalnom, rasnom i religijskom smislu u slučaju višestrukih individualnih identiteta (i lojalnosti) u isto vrijeme omogućavajući društvene promjene pa čak i konflikte?
2. Rad će ponuditi i elaborirati radnu, operativnu definiciju genocida: drastično smanjenje jednog naroda i njihove kulture.
3. Rad će također ponuditi četiri uslova koji ukazuju na činjenicu da je genocid izvršen.
4. Rad nudi i kritiku administrativne politike Klintona, Buša i Obame u okončanju genocida.
5. Završni dio rada uključuje i srž "provokacije", listu razloga navedenih u bilješkama o tome zašto je teško okončati genocid: uzaludnost, izopačenost, opasnost, mnogostruktost, vanjština, dvosmislenost, čistoća, selektivnost, licemjerje, *naivete* (proračunato), inercija, fleksibilnost, stup ulične svjetiljke, specifičnost -averzija-sa-poštovanjem, krutost, deficit empatije/imaginacije, visok prag šoka.

Konačno, ovaj rad komentira četiri važna propusta koji su doveli do trajanja genocida: prioriteti političara, jaz između civilnog društva i administracije, nemoć u strukturi aktivističkih organizacija te nedostaci u primjeni historijskog razumijevanja.

Avdo Huseinović

**Mogućnost rekonstrukcije događaja kroz svjedočenja pripadnika Vojske i
MUP-a Republike Srpske**

Način na koji je pripreman i izvršen genocid u julu 1995. godine u „zaštićenoj zoni UN-a Srebrenica“ zasigurno bi ostao velika nepoznanica da sami učesnici u genocidu nisu tokom sudskih procesa otkrili vrijeme, mjesta i metode izvršenja.

Tokom sudskih procesa za genocid u Srebrenici neki od optuženih su otkrili najznačajnije do tada nepoznate detalje.

Prvenstveno se to odnosi na svjedočenja Miroslava Deronjića, Momira Nikolića, Dražena Erdemovića, Franca Kosa, Jefte Bogdanovića, Dragomira Vasića, Jovana Nikolića...

Miroslav Deronjić je svjedočio da mu je Radovan Karadžić na Palama 9. jula 1995. godine rekao „da sve Bošnjake trebaju pobiti“; Franc Kos je priznao da je pucao u glavu onima koji su bili ranjeni tokom egzekucije na farmi u Branjevu „kako bi im prekratio muke“; Momir Nikolić je u više navrata pred Tribunalom u Haagu ispričao da mu je general Mladić pokazao rukom da će svi zarobljeni biti ubijeni; Jefto Bogdanović je iznosio strijeljane Bošnjake u Domu kulture u Pilicama....

Zasigurno bi bez ovih svjedočenja historija ostala uskraćena za neka od najvažnijih činjenica o masovnim egzekucijama Bošnjaka u julu 1995. godine, što bi uveliko stvorilo pogodno tlo armiji negatora genocida.

Prikaz Bošnjaka u srbijanskoj kinematografiji: Studija slučaja „Nož“

Film „Nož“ je popularni srbijanski film snimljen 1999. godine od strane Miroslava Lekića. Izazvao je ogromnu pažnju i stekao popularnost među Srbima u Srbiji i Republici Srpskoj. Film je o identitetu i ratu u malom selu u Hercegovini. Dvije porodice: Jugovići i Osmanovići žive jedni pored drugih. Tokom Drugog svjetskog rata, prilikom napada na selo – srpsko dijete je uzeto i odgojeno kao musliman. Film je baziran na knjizi srpskog nacionaliste Vuka Draškovića pod istim nazivom. Smatra se jednim od najznačajnijih filmova u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini i Srbiji. Cilj ovog rada je da se prikaže kako Bošnjaci percepiraju ovaj film i koje poruke on šalje.

Ključne riječi: Bošnjaci, Srbci, Bosna i Hercegovina, rat, identitet.

Kriza sa taocima UNPROFOR-a i genocid u Srebrenici

Nakon što su pripadnici VRS-a sa nekoliko punktova UNPROFOR-a uzeli teško naoružanje i nakon što je u centru Tuzle, lokalitetu poznatom kao Kapija, jednom granatom kalibra 130 mm, ispaljenom sa položaja VRS-a na planini Ozren, ubijen 71, a ranjeno 140 civila, NATO je bombardovao položaje muničije VRS-a na Palama. Nastavila se poznata igra gdje NATO blago kažnjava VRS a VRS UNPROFOR, koja je dobila svoj puni zamah nakon NATO-vog ponovnog bombardovanja Pala, 26. maja 1995, kada VRS, demonstrirajući svoju silu, zapravo pokazuje svu nemoć u kojoj se UNPROFOR u tom trenutku našao. Uzimanje oko 400 pripadnika UNPROFOR-a za taoce, koje su koristili kao žive štitove, bio je način da zaustave akcije NATO-a, ali i kazne pripadnike UNPROFOR-a za bombardovanje. Kriza sa taocima rješavana je od 2. do 18. juna 1995, ali nemoć UNPROFOR-a osokolila je pripadnike VRS-a/VJ da u narednom periodu intenziviraju napade na Srebrenicu i Žepu i ostvare planove iz Direktive br. 7, kao i djelimično iz “strateških ciljeva srpskog naroda” koja se odnosi na eliminisanje rijeke Drine kao granice između srpskih država. U međuvremenu, u Bosnu su stizale *Snage za brze intervencije* koje su trebale služiti kao pomoć pripadnicima UNPROFOR-a, ukoliko dođe do zračnih udara NATO-a. No, pravilo “dvostrukog ključa”, prema kojem je generalni sekretar Ujedinjenih nacija trebao pozvati NATO na intervenciju, njihovo nedjelovanje i nesprečavanje genocida u Srebrenici, ohrabrujuća pisma specijalnog izaslanika generalnog sekretara UN-a Yasushija Akashija Radovanu Karadžiću, sastanci Janvier – Mladić povodom oslobođenja talaca, njihovi tajni dogовори, kao i Janvierovi javni otpori vojnoj intervenciji bit će predmet ovoga istraživanja. U konačnici, ovakva politika Ujedinjenih nacija imala je za posljedicu činjenje genocida i u Srebrenici, te se konstatacija Radovana Karadžića - “Mi smo sretni što imamo UN s kojima sređujemo sve ove poslove”, pokazala kao precizno tačna.

Ključne riječi: Ujedinjene nacije, UNPROFOR, NATO, genocid, Srebrenica, taoci

Kulturno-historijsko naslijeđe o ratnim zločinima i zločinu genocida u Srebrenici

Za odgovarajuću (istinitu, naučnu) interpretaciju brojnih ratnih zločina u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992.–1995.), kao i zločina genocida nad Bošnjacima Srebrenice (Podrinja) iz jula 1995. godine, potrebni su izvori saznanja sadržani u različitim vrstama kulturno-historijskog naslijeđa. U osnovi se radi o dvije vrste izvora: prvi i najvažniji čini dokumentarni materijal (dokumenti, audio, foto i fono zapisi, predmeti i sl.) nastao u vrijeme ratnog razdoblja kao posljedica (rezultat) određenih radnji i postupaka oficijelnih struktura (organi vlasti, političke stranke, vojne jedinice, snage sigurnosti, preduzeća i ustanove i sl.), i drugi, posebno u odsustvu prvih, ne manje važan dio naslijeđa koji je nastao sa ciljem da se istina sačuva u vidu nekog pisanog traga (svjedočenja stradalnika i žrtava, prognanika, logoraša, mučenika različite vrste) i da posluži kao dokaz o počinjenom zločinu.

Ni jednoj ni drugoj vrsti izvora saznanja država Bosna i Hercegovina, niti u ratu, niti nakon rata, nije sistemski poklonila potrebnu pažnju i značaj. U praksi se određene strukture i pojedinci (posebno zločinci) trude da unište što više izvora saznanja kako bi se izbjegla određena krivična odgovornost, dok sa druge strane državne strukture različitih administrativnih nivoa, a ni pojedinci kao žrtve zločina, ne čine dovoljno da se sačuvaju u što većoj mjeri izvori saznanja o počinjenim zločinima, odnosno da se o zločinima zapiše i sačuva cjelovita istina. Ovakva ponašenja državnih struktura svih nivoa su suprotna međunarodnim konvencijama i drugim pravnim aktima o zaštiti kulturnih dobara, koja je i Bosna i Hercegovina ka članica UN-a, obavezna da provodi.

U ovom prilogu se promišlja o stanju kulturno-historijskog naslijeđa Bosne i Hercegovine nastalim u toku agresije i nakon uspostave dejtonskog mira, ukazuje na brojne nedostatnosti, na određena pozitivna (ostrvska) iskustva i ukazuje na azimut mogućih rješenja. To nije od značaja samo za historiografska već i za sva druga naučna istraživanja na ovu temu, što je i opredijelilo autora ovoga priloga da tome dade svoj skromni doprinos.

Svijet i genocid u Srebrenici 1995 - 2015. godine

Autor u ovom radu bavi se pitanjima istraživanja genocida nad Bošnjacima u Srebrenici, tokom 1995-2015, dakle dvadeset godina poslije. Pisac sa kritičkih pozicija analizira zločine protiv čovječnosti u Bosni i Hercegovini, te tumači stavove svijeta prema tragičnim događajima u Srebrenici i šire. Bez obzira koliko je ova tematika istraživana, nažalost, sve žrtve nisu pronađene i registrovane, bez obzira što je do sada 6.241 ukopano u Memorijalnom centru u Potočarima. Niti su svi zločinci pravosnažno osuđeni. Dakle, ova problematika zavređuje kritičku varolizaciju individualne i kolektivne krivice za zločine koja je nad Bošnjacima učinila vojska SR Jugoslavije, odnosno, Srbija i Crna Gora. U tom smislu, bez obzira što su žrtve Srebrenice žestoko opomenule svijet, posebno velike sile, agresija i rat su tek zaustavljeni Dejtonskim sporazumom novembra 1995. g. Međutim, i taj sporazum je u sebi nosio genocidne poruke, samim priznavanjem okupacije Bosne i Hercegovine, tj. stvaranjem tzv. Republike Srpske. Zao duh prisutan je i dvadeset godina od krvavih događaja u Srebrenici i dvadeset i četiri godine od bezočnog rušenja Vukovara, te se na mnogim skupovima u Srbiji, Crnoj Gori i Republici Srpskoj mogu čuti slogan: "... *Oj Pazaru novi Vukovaru / A Sjenice nova Srebrenice...*" Sve ovo upućujena to da ni dvije decenije nisu dovoljne da se prevlada zlo i uspostave tolerantni i humani odnosi u društvu. Zatim, na stotine masovnih grobnica i mezarja otvara se novim saznanjima i ideološkim promišljanjima sjećanja. To jasno upućuje da se Srebrenica ne smije zaboraviti, kao što se ne smije zaboraviti Aušvic ni Jasenovac. U tom smislu **Fran Frinžgar** je upozorio sve stvaraoca da "zadaća pisca je da pokaže ono što ostali prolazeći otvorenih očiju neće da vide". U tom smislu, Srebrenica i dalje ostaje jedna od najvećih tragedija koja se od antičkih vremena do danas dogodila na Balkanu i uopće u svijetu, sa teškim porukama kako poslije svega opstati. Zato je ova problematika ne samo tema za historičare, historiografe već i za pisce i psihologe, sociologe i filozofe etičke orientacije.

Ključne riječi: Srebrenica, svijet, genocid, Bošnjaci, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, tragedija, zlo, sjećanje

Laura Kromljak

Ajlina Karamehić-Muratović

Posttraumatski rast i nivoi svjedočenja u djelu Esada Boškaila i Julije Lieblich "Ranjen ovako više sam budan: pronaći značenje nakon proživljenog užasa"

"Cilj izlječenja je imati privid života prije traume"

"Ranjen ovako više sam budan" (2012) poticajni je i znakoviti primjer posttraumatske životne priče iz stvarnog života izbjegličkih zajednica Bošnjaka u Americi. U direktnoj je vezi sa "tragičnim optimizmom" u djelu "Ljudska potraga za značenjem" (1946) i osobe koja je preživjela holokaust, Viktorom Franklom.

Ovaj rad istražit će aspekte izlječenja onako kako je to dokumentirao preživjeli psihijatar bošnjačkog genocida, Esad Boškailo, i novinarka koja se bori za prava Jevreja, Julija Leiblich, kroz kombiniranu perspektivu mentalnog zdravlja i književne teorije.

Posttraumatski rast, koncept u kojem veliki traumatski događaj ili kriza može probuditi pozitivnu umjesto negativnu psihološku promjenu je koncept mentalnog zdravlja koji zauzima centralno mjesto u ovom djelu. Glavni izazov u djelu Boškaila i J. Leiblich za koji smatramo da je istinit, a tiče se traumatskog doživljaja i duboke lične i punoznačne naracije pokazuje kako trauma može dovesti do psihološke promjene koja promovira rast nakon preživljavanja.

Oslanjajući se na model razgovora o traumi Maureen Goggina i Petera Goggina, također se može pokazati da različiti nivoi svjedočenja o traumama u Boškailovom sjećanju dokazuju ne samo suprostavljanje hororu genocidnog rata nego i otkrivaju bol sebe i drugih. Otkrit će se kako međusobna povezanost između različitih nivoa ove vrste jeste jedinstvena za pojedinca i kolektivno izlječenje kao i pravdu koja vraća snagu preživjelima u Bosni i bilo gdje u izbjegličkim zajednicama.

Značaj i uloga edukacije o genocidu u Srebrenici

Edukacija, osobito mladih ljudi, predstavlja temelj razvoja i prosperiteta svakog društva i države. S obzirom na činjenicu da je država Bosna i Hercegovina još uvijek država postratne tranzicije i obnove, koja teži većem stepenu ukupnog razvoja, ne smije se zaboraviti i preći preko činjenice da je tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, tačno prije 20 godina, počinjen genocid nad Bošnjacima u Srebrenici, kao i u svim drugim gradovima pod opsadom. Zaborav je nešto najgore za jedan narod, jedno društvo. Stoga, imperativ prosperiteta ne smije nadvladati sjećanje i saznanje (edukaciju) o tome da je u julu mjesecu 1995. godine u Srebrenici počinjen zločin genocida nad Bošnjacima. Edukacija o genocidu u Srebrenici, pored ostalog, treba biti sastavnim dijelom edukacije svih građana Bosne i Hercegovine, posebno mladih ljudi, čime će se dati jasne poruke i pouke budućim generacijama da se takvo nešto nikad i nigdje ne dogodi. S tim u vezi, u aktualne sisteme obrazovanja u Bosni i Hercegovini treba uključiti i edukaciju o genocidu u Srebrenici, kao sastavnom dijelu nastavnih planova i programa. Takvim pristupom se jedino mogu spriječiti svjesna falsificiranja povijesti i prevenirati radikalni (nacionalistički) stavovi i postupci kod mladih ljudi u Bosni i Hercegovini. To će biti i osnovna zadaća, svrha i cilj ovog rada.

Genocid u Srebrenici kao osnov poništenja Dejtonskog mirovnog ugovora

Sažetak: Povreda JUS COGENS norme je prema članu 53 Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora osnov poništenja svakog međunarodnog ugovora.

Naime član 53 Bečke konvencije odnosi se na ugovore koji su suprotni imperativnoj normi općeg međunarodnog prava („ius cogens“).

Shodno tome svaki ugovor koji je u trenutku sklapanja suprotan imperativnoj normi općeg međunarodnog prava (ius cogens) ništavan je.

U pogledu šta sve spada u *ius cogens* normu postoje različita mišljenja, ali je opće prihvaćeno da ova norma uključuje zabranu genocida.

Imajući u vidu da se genocid u Srebrenici desio u julu 1995. godine prije potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma a da je sudska presuda od 2007. godine utvrdila da je u Srebrenici učinjen genocid, potrebno je istaći da od momenta sudske presude postoji pravni osnov prema kojem Bosna i Hercegovina može postaviti zahtjev pred Međunarodnim sudom pravde u Haagu da se poništi Dejtonski sporazum i sve njegove pravne posljedice i reaktivira pređašnje stanje odnosno Ustav Republike Bosne i Hercegovine.

Ius cogens norma prema članu 53 Bečke konvencije o ugovorima je imperativna norma općega međunarodnog prava. To je norma koju je prihvatile i priznala čitava međunarodna zajednica država kao normu od koje nije dopušteno nikakvo odstupanje i koja se može izmijeniti samo novom normom općega međunarodnog prava iste prirode.

Ključne riječi: *Ius cogens*, Dejtonski mirovni sporazum, Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora, genocid, Srebrenica, Međunarodni sud pravde, Bosna i Hercegovina

Deklaracija o Srebrenici između potreba i stvarnosti

Autor se u radu bavi analizom Deklaracije o Srebrenici, koju je Skupština Republike Srbije usvojila 2010. godine, na osnovu presude Međunarodnog suda pravde. Poseban akcenat se stavlja na odnos javnosti i političkih elita Republike Srbije prema genocidu koji se dogodio u Srebrenici, odnosno, da li je Deklaracija o Srebrenici donijeta radi zadovoljenja puke forme i potrebe na putu ka evroatlantskim integracijama ili je ona produkt stvarnog stanja, kajanja i poštovanja žrtava genocida. Poslije dvadeset godina od genocida u Srebrenici, njegove negacije, kalkulisanja terminima, podijeljenosti u javnosti i nepostojanja jasne i iskrene želje da se stavi tačka na genocidna ponašanja, postavlja se pitanje šta je stvarnost, a šta potreba Republike Srbije, da li smo kao država sazreli da shvatimo i priznamo svoje greške iz prošlosti, uz odlučnost da se one nikada ne ponove ili smo i dalje ostali na istom nivou, s istom sviješću i ideologijom, koja u budućnosti može proizvesti neke nove genocide.

Ključne riječi: Genocid, Deklaracija o Srebrenici, lokalni genocid, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju

Kontinuitet genocida nad Bošnjacima

Genocid u Bosni i Hercegovini prošao je do sada svih 10 poznatih faza, a poricanje traje i poslije presuda Međunarodnog suda pravde i Međunarodnog krivičnog suda za područje bivše Jugoslavije u Haagu.

Preživjele žrtve genocida, Bošnjaci povratnici u manji bosanskohercegovački entitet često se nalaze u situacijama u kojima dominantna skupina, u čije ime je počinjen genocid, koristi zakone, političku moć ili nešto treće kako bi uskratila njihova građanska prava. Generiranje diskriminacije i poricanje genocida indiciraju na latentno održavanje genocidne namjere, čime se vjerovatnoća daljnog genocida trostruko povećava.

U cilju iznalaženja adekvatnog modela prevencije genocida, zadatak u ovome radu je sagledavanje i analiza stanja rješavanjem trileme: da li je genocid počinjen nad Bošnjacima u fazi poricanja ili su uz poricanje trenutno aktivni i elementi nekih drugih faza ili se radi o novoj 11. fazi genocida?

Odgovori na postavljenu trilemu u radu će biti predstavljeni na osnovu opisa životnih uslova preživjelih žrtava genocida, sagledavanjem suštine krivičnog djela genocida kroz pitanje nastavlja li se plansko i ciljano uništenje Bošnjaka, analizirajući postojanje destrukcija u strukturama vitalnim za njihov opstanak. Detaljnija analiza tih vitalnih struktura obuhvata sintezu indikatora o onemogućavanju ili sprečavanju lične sigurnosti, slobode, zdravlja, dostojanstva, ekonomske egzistencije, kulture, jezika, nacionalnih osjećanja, religije, na osnovu čega će se moći zaključiti postoji li ili ne kontinuirano djelovanje koje bi moglo rezultirati ponovnim istrebljenjem navedene populacije sa tog prostora.

U ovisnosti o detektovanoj fazi genocida, osim pronalaženja adekvatnog modela prevencije, sekundarni cilj rada je iznalaženje načina nacionalne i međunarodne pomoći preživjelim žrtvama genocida.

Ključne riječi: genocid, faze genocida, Bošnjaci, Bosna i Hercegovina, diskriminacija, poricanje, destrukcija

Srebrenica - prešućena tema u švedskim i drugim evropskim školama

Ovih dana je aktuelna tema u medijima prvo suđenje u Srbiji za jedno od najgorih zločina u Evropi: masakr oko 8.000 Bošnjaka od strane srpskih snaga u Srebrenici u ljeto 1995. godine, okarakterisan kao genocid brojnim presudama domaćih i inostranih sudova.

Mnogi Srbi i dalje ustraju u vjerovanju da je Tribunal u Haagu međunarodna zavjera čiji je cilj stigmatizirati Srbe, okrivljujući ih za strahote 90-ih godina. Izvođenje suđenja na tako osjetljivu temu u Beogradu može poslužiti u obrazovne svrhe, kao i postizanje pravde i donošenje konačnog smiraja i zaključenja porodicama žrtava.

Nije iznenađujuće, možda je jedino zanimljivo pratiti nove tokove u Srbiji kada je u pitanju genocid u Srebrenici, ali je mnogo više zabrinjavajući i uznemirujući evropski odnos prema ovom historijskom događaju jer je "Srebrenica" prešućena tema u svim evropskim zemljama. Srebrenica se ne spominje uopće ili se pak površno spominje u historijskim ili drugim udžbenicima. Teme koje se obrađuju u evropskim školama su one o holokaustu i Drugom svjetskom ratu, kao da se "Srebrenica" nikad nije ni desila. Zašto je genocid u Srebrenici ignorirana tema u školskim udžbenicima? Ipak je Srebrenica grad u Evropi i "Srebrenica" se dogodila prije samo 20 godina. Drugim riječima, rat na Balkanu 1992-1995. Dio je evropske historije i ne bi se smio prešućivati zbog političkih ili bilo kojih drugih razloga.

U ovom radu pokušavam dobiti odgovor na ovo značajno pitanje i od osoba zaduženih za školstvo ili rade u školama na značajnim pozicijama, kao i nekih političara.

Masovne grobnice u Bosni i Hercegovini 1992-1995.

U tri i po godine agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu zabilježen je prisilan nestanak 27.734 osobe. Veliku većinu, čak 88% nestalih, predstavljaju osobe bošnjačke nacionalnosti, uglavnom civilni.

Od ukupnog broja nestalih 8,8 % su bosanski Srbi, 2,8 % su bosanski Hrvati i 0,4 % pripadnici drugih naroda i nacionalnih manjina (Albanci, Crnogorci, Romi, Ukrajinci, Slovenci, Mađari, Česi, Nijemci, Italijani, Rusi, Turci i dr.). Svaka deseta nestala osoba je ženskog spola. Više od 90% nestanaka vezan je za općine koje su velikosrpski agresor i njegovi kolaboracionisti okupirali. Prisilni nestanci se vrlo rijetko dešavaju u vrijeme i na mjestu neposrednih ratnih djelovanja, a najveći broj se dešava u vrijeme i na području općina gdje nema borbi ili nakon okončanja borbi, npr. Prijedor, Sanski Most, Ključ, Brčko, Bijeljina, Zvornik, Vlasenica, Bratunac, Višegrad, Foča, Rogatica, Hadžići, Vogošća, Iličići, Ilijas, Nevesinje, Kalinovik, Kotor-Varoš, Skender-Vakuf i dr. U proteklih 14 godina od okončanja rata, oko 20.000 nestalih locirani su u 414 masovnih, više od 300 zajedničkih i više od 3.000 pojedinačnih grobnica. Od 414 masovnih grobnica sa pet ili više žrtava, 397 se nalazi na području koja su u ratnom periodu kontrolisali JNA i srpska vojska. Pogledamo li mapu do sada otkrivenih masovnih grobnica u Bosni i Hercegovini i imajući u vidu identitet žrtava u njima, zaključak koji se nameće sam po sebi glasi: žrtve su civilni uglavnom bošnjačke nacionalnosti oba spola i svih uzrasta, od beba koje su imale nekoliko mjeseci do staraca starijih od 100 godina. Postupanje sa žrtvama nakon njihove likvidacije, mjesta i način na koji su ukopani (jame, rudnici, smetlišta, sekundarne i tercijarne grobnice) imale su za cilj nanošenje dodatnih patnji preživjelim članovima porodica i njihovo odvraćanje od eventualne odluke da se vrate u mesta predratnog življjenja (primjeri Foča, Višegrad, Rogatica, Nevesinje, Prijedor i dr.). Dakle, masovne grobnice jesu dio zločinačkog plana usmjerenog na potpunu eliminaciju jedne ili više etničkih grupa s određene teritorije.

Prosudjivanje vrijednosti naslijeda i dugoročnih posljedica genocida

Prije genocida u Bosni, posljednjeg u 20. stoljeću, mnogi su dokazali (referencom ili protureferencom) da su naslijede i dugoročne posljedice takvog zločina usko povezani s apsolutnom pravdom: čiji je cilj da sudi i kažnjava počinioce i njihova zlodjela, ali također i da otkrije istinu čitavom svijetu. Samo prepoznavanje činjenica, poznatih počiniocima kao i preživjelim žrtvama može biti baza mogućeg kasnijeg suživota i eventualnog pomirenja među generacijama; samo prepoznavanje činjenica kao upute na ono što se više nikada ne bi trebalo desiti u ovom užasnutom, ali za sada smirenom svijetu, može ponovo oživjeti riječi koje zvuče kao iskrena molitva "nikada više". Nažalost, ove dvije riječi se ponavaljaju još od Nirnberških suđenja, u očaju i značenjskom apsurdu.

Istina, i ništa osim istine, potpuna istina: mnogo dokaza genocida u Bosni (među kojima je Srebrenica samo jedna njegova epizoda prepoznata od strane Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije) otkriveno je na suđenjima, čak i ako optužnice dokazuju očigledno opiranje na račun genocida, kao i odgovornost Velikih - kada se ne prepozna sukrivnja i saučesništvo. Ovo pitanje preobrazilo je genocid u Srebrenici u Pandorinu kutiju čiji je poklopac i dalje zapečaćen od strane svih zapadnih lidera.

Neki zločinci, zapadni saučesnici, još uvijek se usuđuju reći: "Ništa nismo znali, nismo ni mogli znati", iako suđenja nude sve elemente dokazujući da su unaprijed znali šta je planirano i šta se poslije dešavalо. Kao i za Srebrenicu, američki, britanski i francuski političari i diplomatе kao i čitava UN hijerarhija je morala odlučiti. Kada je Mladić zauzeo enklavu, žećeći da ih se ne kritizira kao saučesnike u etničkom čišćenju, odlučili su žrtvovati ljude njihovim krvnicima, saučesnicima u genocidu. Sve dok se za njihov zločin ne sazna.

Ova se činjenica mora neprestano ponavljati svijetu i napokon priznati od strane stvarnih zapadnih lidera. Ako se to ne učini, Veliki će nastaviti ignorirati Bosnu što je više moguće, još uvijek krvavu državu u njihovim umovima u ledenoj međunarodnoj omerti.

Ovo je predmet većine mojih istraživanja koji se tiču genocida u Bosni. Poredeći odgovore velikog broja odgovornih ljudi sa Zapada u mojim intervjuima dokazuje njihovo saučesništvo u zločinu.

Jasmin Medić

Genocid u Kozarcu – sličnosti i razlike sa genocidom u Srebrenici

Autor se bavi političkom situacijom kao i vojnom pripremom na području općine Prijedor uoči agresije na Bosnu i Hercegovinu. Poseban osvrt se odnosi na genocid počinjen u Kozarcu u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu i posljedicama tog ratnog zločina te sličnostima i razlikama sa genocidom počinjenog u julu 1995. godine u Srebrenici.

Ključne riječi: Kozarac, Prijedor, agresija, genocid, SDS, JNA, Srebrenica

Živorad M. Milenović

Negovanje kulture sećanja na žrtve zločina po modelu međunarodne Yad Vashem škole¹

Međunarodna Yad Vashem škola bavi se učenjem o holokaustu. Osnovni cilj škole je sećanje na žrtve zločina i negovanje kulture sećanja, s ciljem da se zločini s jedne strane ne zaborave, a s druge, da se više nikada ne ponove. Zločin u Srebrenici prouzrokovao je brojne i dugoročne posledice u svim oblastima građanskog i kulturnog života Muslimana u Bosni i Hercegovini. On nema opravdanje, za svaku je osudu i kao takav se nikada ne sme zaboraviti. To je značajan preduslov za razvoj drugaćijih odnosa među ljudima i državama u regionu, koji bi trebali ići putem pomirenja i razvoja demokratskih društava. Da bi se utvrdile procene nastavnika osnovnih škola o mogućnostima negovanja kulture sećanja na žrtve zločina u Srebrenici u cilju pomirenja i razvoja demokratskih društava u regionu, učenjem o zločinima po Modelu Yad Vashem škole, u prvoj polovini 2015. godine, na uzorku od 167 nastavnika zaposlenih u osnovnim školama na području Sarajeva i Vranja, sprovedeno je istraživanje koje je prikazano u ovom radu. Podaci prikupljeni istraživanjem obrađeni su faktorskom analizom i Man-Vitnejevim U testom. Faktorskom analizom su izdvojna tri faktora: 1) kultura sećanja, 2) sećanje na žrtve i 3) pomirenje i razumevanje ($KMO = 0,876$, $p = 0,000$); Man-Vitnejev U test nije otkrio značajnu razliku u nivoima procena nastavnika zaposlenih u osnovnim školama u Sarajevu ($Md = 53$, $n = 92$) i Vranju ($Md = 53$, $n = 75$), o mogućnostima negovanja kulture sećanja na žrtve zločina u Srebrenici u cilju pomirenja i razvoja demokratskih društava u regionu, učenjem o zločinima po Modelu Yad Vashem škole ($U = 3357$, $z = -0,306$, $r = -0,023$, $p = 0,760$).

Ključne reči: učenje, Yad Vashem škola, kultura sećanja, holokaust, Srebrenica

¹ Rad je napisan u okviru međunarodnog projekta ICHEIC – Yad Vashem Jerusalem: Međunarodna škola za učenje o holokaustu.

Usaglašavanje međunarodnih konvencija i lokalnih propisa: donošenje odluka o zaštiti djeteta u ratu

“Da bismo izgradili budućnost, moramo znati prošlost” Otto Frank, 1967

Kontinuirano dokumentiranje ratnih zločina i debata o ratnim događajima ključni su faktori u prenošenju istine o genocidu na nove generacije i doprinosu razvitku dosljednog kulturnog naslijeda jedne zemlje i njenog naroda. Ratni zločini često se neminovno i isključivo vežu za ekstremnu kolektivnu destrukciju koja rezultira u vidljivim ogromnim materijalnim i ljudskim štetama, dok se rjeđe u istom kapacitetu uključuju nevidljive posljedice rata, kao što su: psihičke, socijalne i kulturne štete nanesene preživjelim civilima. Stoga se ovo istraživanje fokusira na posljedice evakuacije djece tokom rata, kao jedan od oblika etničkog čišćenja zanemaren u primarnoj literaturi ratnih zločina, a koji nosi dugoročne psihosocio-kulturne posljedice.

Humanitarne evakuacije obično organiziraju domaće i međunarodne vladine i nevladine organizacije, kao oblik socijalne pomoći da se zaštite djeца. Iako humanitarne evakuacije ulažu napore da zaštite najbolje interes djeteta, naučni podaci sugeriraju da privremene evakuacije često rezultiraju trajnom separacijom djece od roditelja te njihovim nedobrovoljnim usvajanjem. Ovo često, dalje, rezultira gubljenjem identiteta djece i njihovih veza sa familijom, kulturom i maternjim jezikom, a sve pod izgovorom izgradnje bolje materijalne perspektive i uslova za život. Stoga je neophodno sagledati trajne posljedice odluka donesenih u “momentu panike” za vrijeme rata ne samo na porodice i buduće naraštaje već i na društvo i kulturu u cjelini. Također je potrebno uzeti u obzir činjenicu ko i kako donosi odluke o zaštiti prava i najboljeg interesa djeteta u vrijeme kriznih situacija.

Prava djece definirana su mnogobrojnim međunarodnim i lokalnim dokumentima među kojima su vodeći Konvencija o pravima djeteta i Haška konvencija. U praksi, tokom ratnog perioda, javljaju se mnogobrojne prepreke da se ta prava implementiraju. Sagledavanjem prepreka za implementaciju međunarodnih zakona, propisa i procedura o zaštiti prava djece evakuirane bez pratnje roditelja/hranitelja omogućit će da se razumije na koji način makro-snage i međunarodne politike utječu i uslovjavaju mikro-prakse i odluke napravljene u najboljem interesu evakuirane djece na nivou lokalnih institucija i na internacionalnom nivou. Ova iskustva doprinijet će razvoju neophodnih preventivnih mjera koje će facilitirati i unaprijediti saradnju između internacionalnih, nacionalnih i lokalnih aktera da se osigura dobrobit djece i očuvaju zdrave porodične jedinice unutar kulturnih okvira kada god je to moguće u vrijeme rata i evakuacije.

Političke posljedice genocida u Srebrenici

Genocid nad Bošnjacima - muslimanima Bosne i Hercegovine u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici 1995. godine predstavlja zločin čiji su rezultati politički sankcionisani od relevantnih međunarodnih organizacija, uključujući Organizaciju UN i Evropsku uniju. Osnova političkog sankcionisanja zločina je podjela BiH na dvije teritorijalno-administrativne cjeline, entitete *Federaciju BiH i Republiku Srpsku, Aneksom IV Daytonskog mirovnog sporazuma*, koji predstavlja Ustav BiH. Ovakva politička podjela BiH, nastala kao rezultat agresivnog osvajačkog rata i zločina genocida, uslovila je, između ostalog, i višestruku političku i drugu diskriminaciju bošnjačkog i drugog nesrpskog stanovništva u općini Srebrenica. Prije svega, radi se o *uskraćivanju pasivnog biračkog prava* na određenim nivoima vlasti kao posljedice principa tzv. „*entitetskog glasanja*“. Pored toga, radi se o *uskraćivanju slobode kretanja i izbora prebivališta, ograničavanju slobode pristupa informacijama, kršenju birokratskih procedura tokom ostvarivanja građanskih prava, kršenje zaštite privatnosti ličnih podataka, uskraćivanje zdravstvene zaštite i sličnog, te uskraćivanje prava na djelotvorni pravni lijek* u prethodno navedenim primjerima diskriminacije. Navedenim, direktno se krše ljudska prava zaštićena *Ustavom RS*, *Ustavom BiH*, *Daytonskim mirovnim sporazumom*, te *Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda*. Diskriminacija se politički provodi kroz protuustavni *Zakon o izbjeglicama, raseljenim osobama i povratnicima BiH*, *Zakon o prebivalištu i boravištu BiH*, *Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH* i drugim, kao i *samovoljom entitetskih i općinskih organa RS i Srebrenice*, posebno *Ministarstva za unutrašnje poslove RS*. Dio rada posvećen je konkretnoj diskriminaciji na terenu, kao posljedice političke diskriminacije, koja uključuje *fizičke i verbalne napade*, kao i *zastrašivanja* u cilju sprečavanja povratka na područje Srebrenice.

Sjećanje, usmena historija i generacijski jaz: Zajednica bosanske dijaspora u St. Louisu

St. Louis, Missouri nastanjuje najbrojnija bosanska dijaspora u Sjevernoj Americi sa oko 50 000 ljudi. Od 2006. godine nadgledao sam projekt bilježenja usmene historije bosanskih izbjeglica koji sada žive u St. Louisu. Jedna od najvećih posljedica genocida među Bosancima koji žive u dijaspori jeste prinudno ponovno preispitivanje kulturnih identiteta: proces koji postaje sve više problematičan kako nove generacije zalaze u zrelijе godine. Osim ispitivanja generacijskog jaza koji se javlja u bosanskoj zajednici St. Louis, naslovni rad opisuje metode istraživanja u zajednici putem kojih mlađi Bošnjaci učestvuju u snimanju usmene povijesti i kao anketari, ali i kao naratori.

Često mlađi bosanski Amerikanci pokazuju malo razumijevanja prema iskustvu svojih roditelja, iako su njihovi životi duboko označeni genocidom. Mnogi također doživljavaju osjećaj beskućništva u kulturološkom smislu, tj. nepripadanja ni Americi ni Bosni i Hercegovini. Pojedini će mlađi bosanski Amerikanci slikovito ispričati događaje s kojima su bili suočeni, a koje su saznali od svojih roditelja, ali u drugim porodicama tišina odvaja djecu od prošlosti svojih roditelja.

Svi ovi problemi i jesu imperativ da se ustraje u ovom projektu bilježenja usmene historije te da se prikupi što više priča pružajući mlađima priliku da učestvuju kad god je to moguće. Jedan od ciljeva počinilaca genocida u Bosni i Hercegovini bio je da se unište ne samo ljudi već i njihovo sjećanje. Zbog toga ne možemo dozvoliti da genocid postiže svoje učinke kroz tišinu i zaboravljanje u dijaspori.

Negiranje genocida nad Tutsima i genocida nad Bošnjacima – komparativni prikaz

Genocid nad Tutsima u Ruandi i genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini izvršeni su gotovo istovremeno – u istom međunarodnom kontekstu početkom 90-ih godina prošlog stoljeća. Dok je zločin genocida provođen na terenu, na međunarodnom nivou zvaničnici UN-a i vlade velikih sila bestijalno su negirali oba genocida. Nakon izvršenja genocida, oba zločina su predmetom negiranja od strane pojedinaca, organiziranih grupa negatora, različitih organizacija, kao i zvaničnih institucija pojedinih država.

Genocid počinjen u i oko Srebrenice jula 1995. godine primarni je predmet interesiranja i angažmana negatora genocida nad Bošnjacima. Polazni oblik negiranja je negiranje namjere za izvršenje genocida. Preuveličavanjem dimenzije ratnih zločina nad Srbima srebreničkog područja pokušavaju se razviti pseudoteorije o retributivnom masakru u Srebrenici. Također, značajno se minimizira i broj ukupnih ljudskih žrtava. Mnogo je drugih specifičnih tehnika i oblika negiranja genocida u Srebrenici koje će biti predmetom detaljnije elaboracije u naučnom radu.

“*Spontani zločin*”, “*retributivni zločin*”, “*dvostruki genocid*”, “*teorija zavjere*” samo su neke od tehnika i oblika negiranja genocida nad Tutsima i genocida nad Bošnjacima koji će biti elaborirani u ovom radu. U daljem dijelu rada komparativno će se identificirati zajedničke konceptualne karakteristike negiranja dva slučaja genocida.

Prisustvo sistemskih i organiziranih mjera u negiranju oba slučaja genocida direktni su indikatori da genocidna ideologija nije poražena i da postoji mogućnost ponavljanja genocida. Stoga se kao ključni zaključak ovog istraživačkog rada nameće prezentiranje krajnjeg ishodišta negiranja genocida.

**Namjera za izvršenje genocida: genocid nad Bošnjacima Sandžaka 1941-1945. i
nad Bošnjacima u Srebrenici 1995. godine**

1. Genocid - zločin protiv Boga i humanosti

Posebna namjera nam je da u ovom dijelu pojasnimo da je genocid jedan od najstrašnijih oblika nasilja i zločina sa nesagledivim posljedicama po one nad kojima se čini, ali i po one koji ga čine.

Kod onih nad kojima se izvrši genocid, posebno onih koji prezive, porodice ubijenih, to djelo ostavlja duboke i teške traume. Vrlo često izgube samopouzdanje, vjeru u život, pravdu, nekada bivaju skloni tome da „stvar preuzimaju u svoje ruke“, što može da nanese veliku štetu univerzalnim vrijednostima postavljenim na temeljima moralnog konsenzusa i humanizma.

Oni koji ga čine opterećeni time često nemaju kapaciteta da se suoče s istinom da je neko u ime nečega počinio strašne zločine na drugim što može da dovede do upadanja u zamku negiranja zla uslijed nemogućnosti da se prihvati realnost. Opasnija faza je „uklanjanje dokaza“.

2. Genocid u Srebrenici

Kroz prizmu nepobitnih činjenica i presuda Haškog tribunala pisat će o genocidu u Srebrenici kao planetarnom zločinu koji je najteži te vrste počinjen nakon Drugog svjetskog rata.

3. Zločini u Sandžaku od 1992-1995

Glavna namjera je na osnovu činjenica ukazati na karakter rata u BiH. To nije bio građanski rat, već agresija na suverenu i međunarodno priznatu državu sa ciljem eliminacije prije svega najvećeg naroda, odnosno, etničke grupe, Bošnjaka. Jer da nije bilo tako zašto bi iste jedinice, sa istom namjerom, vršile zločine u Sandžaku. Posebno u dijelu koji se graniči sa Bosnom i Hercegovinom.

Postoje bilješke bivšeg predsjednika Predsjedništva SFRJ i bliskog saradnika Slobodana Miloševića Borisava Jovića, po mnogima jednog od ideologa Miloševićeve političke doktrine koji nedvosmisleno govori o presijecanju granice uz Drinu „kako se Muslimani ne bi mogli ujediniti“.

Drugi razlog je taj što se o zločinima u Sandžaku vrlo malo zna, te mi je namjera upoznati naučnu javnost, prije svega, o razmjerama i posljedicama tih zločina.

4. Negiranje genocida

Prvi znak pripremanja novog genocida je negiranje onog prethodnog. Smatram da kao naučni radnici svoju pažnju moramo usmjeriti na ovu temu. Cilj svakog javnog nastupa na temu genocida mora biti namjera da to u konačnici rezultira da se zlo ne ponovi. Nikome! Nigdje!

Istina kao najsigurnija preventiva

Naučno kazivanje o genocidu i genocidima samo po sebi nije cilj. Priča o prošlosti također. Mi moramo govoriti jezikom činjenica kako bismo izbjegli različite pristupe istom događaju zbog potrebe političke upotrebe ili zloupotrebe određenih događaja. Ali, mnogo je važnije da buduća pokoljenja, i onih koji su bili dželati i onih koji su bili žrtve, znaju istinu. Ovi prvi moraju znati da se u njihovo ime izvršio genocid i da se trude da iznjedre svoga „VILIJA BRANTA“. Pripadnicima naroda žrtve je važna istina kao satisfakcija, posebno ako je prati i relativno zadovoljenje kroz iole pravedni sudski postupak. To će njima pomoći da ne postanu taoci prošlosti već da se okrenu budućnosti.

Namjera nam je u ovom kontekstu govoriti o istini koja je posebna potrebna kada je u pitanju budućnost bošnjačko-srpskih odnosa. Smatramo da kroz naučni opus moramo doprinijeti da istina dovede do jedinog mogućeg plana za budućnost, a to je suživot. Suživot ne smije biti fraza, jer suštinski, na Balkanu su i pored iskustva genocida jedino Bošnjaci i Srbi ostali da dijele isti životni prostor.

Ukoliko ne napravimo okvire za zajednički život, bojim se da će nam budućnost biti neizvjesna.

Svjedočenje žrtava genocida o zločinu genocida u Srebrenici, jula 1995.

O genocidu nad Bošnjacima u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995, postoje brojni i raznovrsni, valjani i pouzdani izvori saznanja i podataka, od kojih posebno mjesto zauzimaju relevantna dokumenta političkih, vojnih i bezbjednosnih organa države agresora (Savezne republike Jugoslavije – Srbije i Crne Gore) i njihovih kolaboracionista (paradržavna tvorevina Republika Srpska) i svjedočenja žrtava genocida, kao sudionika događanja i događaja i neposrednih očevidaca – preživjelih žrtava genocida. U ovom tekstu posebna pažnja usmjerena je i posvećena svjedočenjima žrtava genocida, bez čega nije moguće izvršiti valjanu rekonstrukciju zločina genocida u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995.

Međunarodna umiješanost i odgovornost za genocid nad Bošnjacima u Srebrenici

U modernoj historiji, kao malo gdje drugdje, ali u Evropi zasigurno, OUN sa svom svojom birokratiziranom, ne malom, mamutskom mašinerijom, nigdje nisu doživjele veće poniženje i blamažu kao u Srebrenici. U Srebrenici su sahranjeni svi principi tzv. zapadne demokratije, pogažene i iznevjerene sve povelje i rezolucije, počev od Povelje OUN, do Helsinških konvencija, Pariških principa, Haških odluka i tribunala, Ženevskih konvencija itd.

U Srebrenici je sahranjen Maastricht ili barem oni principi na kojima EU hoće da gradi svoju budućnost. Pale su sve zavjese i ugasile nade onih koji su još vjerovali u neki novi međunarodni poredak, ljudska prava i slobode, u tekovine zapadne civilizacije i kulture. Stara, nadmena, neokolonijalna evropska politika u Srebrenici pokazala je svoje pravo lice.

Iako su skoro svi prijedlozi mirovnih planova - Kutiljerov (mart 1992); Vens-Ovenov (april 1993); Oven-Stoltenbergov (septembar 1993); Vašingtonsko-bečki (maj 1994); Kontakt grupe (juli 1994), itd. - Srebrenicu tretirali kao teritoriju sa većinskim bošnjačkim stanovništvom, što je ona faktički bila, međunarodna zajednica je dozvolila njen stradanje.

Ključne riječi: međunarodna zajednica, odgovornost, genocid, Bošnjaci, Srebrenica.

Genocid nad Bošnjacima na području Vlasenice 1992 - 1995. godine

Vlasenica, kao dio srednjeg Podrinja u cjelini bila je cilj i meta protagonista velikosrpske politike još od Berlinskog kongresa 1878, zaključno s agresijom SCG na Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. godine. Koliko je bio strateški važan ovaj prostor za agresora, svjedoče dokazi, odnosno podaci da su predstavnici političkog, vojnog i policijskog rukovodstva Srbije i srpskog naroda u Bosni i Hercegovini još polovinom 1991. godine vršili potrebne pripreme za stavljanje pod kontrolu područja ove općine, zajedno s ostalim općinama srednjeg Podrinja. Podsjećanja radi, u drugoj polovini 1991. godine, nakon povlačenja jedinica JNA iz Hrvatske, oklopno mehanizovana brigada iz Jastrebarskog kod Zagreba, dislocirana je na prostor općine Šekovići koja se geografski naslanjala na teritoriju vlaseničke općine. Jedan od bataljona ove brigade lociran je u mjesto Lukić Polje, smješteno na liniji između tadašnje vlaseničke općine i općine Srebrenica.

Polovinom 1991. godine u Milićima je formirana dobrovoljačka brigada, sastavljena isključivo od pripadnika srpske nacionalnosti, dok je krajem iste godine u Milićima formiran treći bataljon brigade iz Han-Pijeska, sastavljen, također od dobrovoljaca srpske nacionalnosti iz Milića i okoline. Polovinom marta 1992. godine iz hangara sa vojnog aerodroma Dubrave kod Tuzle dislocirani su MTS, naoružanje i municija i smješteni u Tišću, koja se nalazi ispred Vlasenice na glavnoj saobraćajnici Sarajevo – Vlasenica. Pored navedenih sredstava, u Tišću su premješteni članovi porodica Aktivnih vojnih lica i Građanskih lica i dio starješina oklopne brigade koji su smješteni u hotel u Šekovićima. Ova operacija dislokacije navedenih sredstava i osoblja realizovana je u periodu od 19. do 30. Marta 1992. godine. Ovi podaci svjedoče da je cijelo srednje Podrinje, zaključno sa Vlasenicom, već polovinom 1991. godine bilo odvojeno od preostalog prostora Bosne i Hercegovine i da je bilo stavljen u vojni obruč, budući da su sa suprotne strane rijeke Drine bile u pripravnosti jedinice iz Srbije. Da je srednje Podrinje bilo strateški prioritet planera i organizatora agresije na BiH, potvrđuje podatak da su agresorske snage okupirale Bijeljinu 1. aprila, Zvornik 8. aprila, Bratunac 17. aprila, Srebrenicu 18. aprila i Vlasenicu 20/21. aprila 1992. godine.

Nakon toga bošnjačko stanovništvo u već okupiranim mjestima ovog kraja trpi strašne torture, mnogi su ubijeni, a značajan broj je prisilno protjeran sa svojih životnih prostora. Bošnjaci općine Vlasenica su, u koordinaciji sa predstavnicima iz susjednih općina samoorganizovanom odbranom uspijevali braniti značajan prostor svoje općine sve do 13. marta 1993. godine, kada su mnogo nadmoćnije srpske snage uspjеле okupirati cijelokupni prostor općine Vlasenica. Ovaj rad je strukturalno podijeljen na nekoliko tematskih cjelina. U prvom dijelu iznijet ćemo dokaze o pripremi srpskih snaga za okupaciju Vlasenice i izvršenje zločina nad Bošnjacima. U drugom dijelu ćemo tretirati prisilnu podjelu teritorije općine Vlasenica od strane političkog, vojnog i policijskog rukovodstva općine Vlasenica. U glavnom dijelu rada govorit ćemo o dimenziji zločina, žrtvama zločina, masovnim grobnicama i odgovornosti za zločine.

Ključne riječi: Vlasenica, okupacija, zločini, genocid i grobnice.

Od Srebrenice do Haaga

Kao ratni komandant 28. divizije Armije RBiH, svjedok sam da je genocid u srednjem Podrinju počeo još u proljeće 1992. godine i da je on trajao tokom cijelog perioda agresije. Svoju završnu fazu je doživio u julu 1995. godine. Područje srednjeg Podrinja je tokom 1992. i prve polovine 1993. godine bilo izloženo stalnoj agresiji više korpusa Vojske Jugoslavije i specijalnih jedinica pod kontrolom Službe državne bezbjednosti Srbije. I pored stalnih napada, Srebrenica je prvo u maju 1992. godine oslobođena i bila prvi oslobođeni grad u BiH, a onda u odsudnoj bici 17. aprila 1993. godine i odbranjena, da bi pod zaštitom UN-a u julu 1995. godine doživjela najveći genocid nakon Drugog svjetskog rata u Evropi. U vrijeme dok se još ništa nije znalo za hiljade nestalih Bošnjaka iz Srebrenice, pod stalnim pritiskom Srbije, Tužilaštvo u Haagu je pokrenulo istragu, a onda i sprovelo moje hapšenje. Bio je to pokušaj velikosrpske politike da preko optužnice meni balansira odgovornost za genocid počinjen u julu 1995. godine nad Bošnjacima „zaštićene zone UN-a Srebrenica i Žepa“. Tri godine sam u Haagu dokazivao svoju nevinost za navodne ratne zločine koji su mi se pripisivali i na kraju dobio tu, do kraja neizvjesnu bitku.

Mirko Pejanović

Mirsad Cvrk

Povratak izbjeglica u funkciji obnove međuetničkog povjerenja u gradu i opštini Srebrenica

U društveno-historijskom kontekstu počinitelj zločina genocida u Srebrenici jula 1995. imao je za cilj progon i uništenje bošnjačkog stanovništva na ovom prostoru.

Dvije decenije nakon genocida počinjenog u Srebrenici u julu 1995. godine, djeluju posljedice zločina genocida među preživjelim žrtvama. Te posljedice manifestuju se u svim aspektima društvenog života.

Prije zločina genocida, prema Popisu stanovništva iz 1991. godine, najbrojnija nacionalna skupina u Srebrenici bili su Bošnjaci sa 27. 118 ili 72% od ukupnog broja stanovnika (37.382).

Procjenjuje se da je u Federaciju BiH i u svijet prognano oko 15.903 stanovnika iz Srebrenice.

Povratak izbjeglica-Bošnjaka nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma odvijao se u nepovoljnim historijskim okolnostima. Stanovništvo Srebrenice pokazalo je najveći interes za povratak u periodu od 1998. do 2000. godine. Najveći otpor povratku Bošnjaka u Srebrenicu pružen je nakon izbora 2000. godine, kada se uz pomoć međunarodne zajednice u Srebrenici uspostavila multinacionalna vlast.

Predstavnici institucija i organizacija međunarodne zajednice pokazali su određeni stepen odgovornosti u implementaciji povratka raseljenih i izbjeglih Srebreničana.

Po Popisu stanovništva iz 1991. godine mjesne zajednice na području općine Srebrenica u projektu su brojale oko 2.500 stanovnika. U periodu od 1996. do 2006. godine u mjesne zajednice se vratio veoma mali broj stanovnika. *Ukupno gledano broj povratnika u ovom periodu iznosi 9.679 stanovnika, a to je manje od 10% od ukupnog predratnog stanovništva.*

Nakon 2000. najveći broj povratnika vratio se u ruralne sredine bez ikakve infrastrukture, puteva, električne energije i drugih egzistencijalnih sredstava za život. Povratak u Srebrenicu se odvijao u nedopustivo malom procentu oko 10%. Glavni razlog bio je genocid koji se dogodio na ovom prostoru, a kasnije i ekonomski faktori koji nisu pratili interes povratnika - Bošnjaka u Srebrenicu.

Dvadeset godina nakon izvršenog genocida nad Bošnjacima u Srebrenici i dalje je međuetnička komunikacija između Bošnjaka i Srba opterećena posljedicama počinjenog genocida.

Ekonomski razvoj u Srebrenici je najbolja osnova za izgradnju međuetničkog povjerenja. U Srebrenici je potrebno osigurati jednako ostvarivanje ljudskih prava za sve stanovnike bez obzira na nacionalnu i religioznu pripadnost. Posebno je važno dati podršku građanima koji se zalažu i čine sve da Srebrenica i dalje bude primjer multietničnosti i multikulturalnosti svih koji žele živjeti u njoj i razvijati suživot i međusobno povjerenje.

Struktura povratničkih domaćinstava je takva da su u većini slučajeva hranioci žene ubijenih Srebreničana (oko 40%). Stoga se ozbiljniji razvoj poljoprivrede nije ni mogao očekivati. Domaće

institucije i institucije međunarodne zajednice još uvijek nemaju strateški plan za održivi povratak i razvoj Srebrenice. Mnoga povratnička naselja nemaju osnovnu komunalnu infrastrukturu: lokalne ceste, ambulante, škole, prodavnice.

Povratak prognanih u Srebrenicu odvija se u nedopustivo malom procentu. Neophodne su nove politike koje bi oblikovale projekte za povratak, ekonomski i infrastrukturni razvoj i zaštitu ljudskih prava u Srebrenici. Zagovara se uspostavljanje posebnog razvojnog statusa opštine Srebrenica. Valjalo bi uspostaviti posebne entitetske (RS i FBiH) fondove za ekonomski i infrastrukturni razvoj opštine Srebrenica.

Lokalne vlasti bi trebale pokrenuti aktivnost za formiranje međunarodnog fonda koji bi imao za cilj ekonomsko-socijalni razvoj i održivost povratka u Srebrenicu.

Zabranjeni spomenici i nastavak genocida u Republici Srpskoj: naslijede Srebrenice i Dejtona

Ovaj članak nastoji identificirati organizirani napor u Republici Srpskoj osmišljen kako bi spriječio preživjele žrtve genocida u podizanju spomen-obilježja svojim nestalim u mjestima kao što su Višegrad, Prijedor i Foča. Općinska uprava bosanskih Srba u Višogradu, naprimjer, želi uništiti kuću u kojoj su 60 žena i djece bili živi spaljeni 1992., kako bi se izbrisali svi tragovi zločina. Dok su spomenici za žrtve zabranjeni, a preživjelima dokinuta upotreba termina *genocid*, podizani su spomenici egzekutorima u centru Višegrada i u blizini koncentracionog logora Trnopolje. Na brdima iznad Sarajeva, sa mjesta sa kojeg su napadani stanovnici grada za vrijeme opsade, podignuta je ploča u čast Ratka Mladića, optuženog ratnog zločinca. U skladu s tim, ovaj rad će razmotriti u kojoj mjeri diskriminatorne prakse u vezi sa spomenicima u Republici Srpskoj predstavljaju napadno kršenje ljudskih prava. Nadalje, u radu se postavlja tvrdnja da, nakon definicije genocida Raphaela Lemkina, politika zabrane spomen-obilježja i komemorativnih praksi u Republici Srpskoj nije ništa drugo nego nastavak genocida: druga faza genocida osmišljena kako bi se osiguralo trajno brisanje svijeta koji je uništen. Ove povrede ljudskih prava i nastavak genocida mučni je dokaz neuspjeha međunarodne zajednice u Bosni. U zaključku, rad će prepoznati hitnu potrebu za ustavnim reformama kako bi se ponovno uspostavila integracija multikulturalnog društva u Bosni i Hercegovini.

Pisanje kao ponovna viktimizacija: etnografija genocida kroz ontološki zaokret

Za vrijeme prvih dana Ljetnog sveučilišta Srebrenica 2012. godine imali smo predavanja u staroj tvornici baterija, bivšem stožeru Holandskog bataljona UN-a. Svako jutro kada bismo se sastali ispred tvornice, do mene je dopirala konstantna buka strojeva sa groblja koje se nalazi preko puta. Kako sam znao da će se uskoro održati ukop novih identificiranih žrtava, činilo mi se da buka dolazi od pripremnih radnji poput košnje i uređivanja zemljišta. Ali dan kasnije kada smo došli na groblje žrtava shvatio sam da je izvor buke koja je svakodnevno dolazila sa groblja buldožer koji je iskapao nove grobne rake. Tog trena sam, unatoč pričama koje sam čuo, filmovima koje sam video i razgovorima s preživjelima, prvi put postao u potpunosti svjestan tragedije ljudi koji žive na tom prostoru. I istog trena osjetio mučninu. Ni danas nisam siguran da li je mučnina bila posljedica shvaćanja obima zločina ili vlastitih misli koje su automatski pridale značenje toj buci dan prije.

Ovo iskustvo postavilo je pred mene gotovo nerješiv problem. Žrtve srebreničkog genocida cirkuliraju u raznovrsnim diskursima. Neizbjegno, u trenutku kada se upišu u bilo koji od njih one zadobivaju višak značenja specifičan za pojedini diskurs. Tako je njihova ljudskost još jednom reducirana samim procesom „pridavanja smisla“ stravičnoj semantičkoj buci koju je stvorio zločin. Posljedica takvog stanja je nemogućnost pisanja o žrtvama bez njihove ponovne viktimizacije. Na kraju svakog takvog pokušaja diskurs će iskoristiti žrtvu za vlastitu konzistenciju. Niti etnografija nije iznimka.

U ovom tekstu, oslanjajući se na terensko iskustvo, želio bih ponuditi mogući izlaz iz takvog „etnografskog“ Gordijskog čvora koristeći se nedavno predloženim antropološkim „ontološkim zaokretom“.

Milan Popović

Klauzula haosa Srebrenica 1995 - 2015. godine

Povodom dvadeset godina od stradanja i genocida u Srebrenici 1995. ovaj kratki tekst naglašava tri glavne činjenice i poruke. Prvo, univerzalnu prirodu i neophodnost kažnjavanja ovog i svakog drugog ratnog zločina. Drugo, kontradiktoran a sa protekom vremena i sve slabiji bilans ovog kažnjavanja, u nacionalnim ali i međunarodnim razmerama, od strane domaćeg ali i međunarodnog pravosuđa. I treće, neophodnost da se, uprkos svim ovim pogoršanjima, sa insistiranjem na krivičnom progonu i kažnjavanju ovog i svakog drugog ratnog zločina, kategorički, bez odustajanja i uslova, nastavi.

Selma Rizvić

Fatmir Alispahić

Virtuelni muzej kao medij kulture sjećanja

Nijedan narod u Evropi nije poput bošnjačkog naroda bezmalo 200 posljednjih godina ubijan, proganjan, raseljavan, pljačkan, a da te historijske činjenice nikada nisu institucionalizirane. Nepostojanje institucije koja bi se bavila izučavanjem kontinuiteta genocida nad Bošnjacima odveć se doima kao saučesništvo u politici prikrivanja ili ignoriranja ovog transhistorijskog zločina, koji je svoju kulminaciju imao genocidom u Srebrenici, 11. jula 1995. godine. Konačno, osnivanjem Virtuelnog muzeja genocida nad Bošnjacima (VMGB) stječu se pretpostavke za sakupljanje i predstavljanje materijala o genocidu nad Bošnjacima, kao i o otvaranju novih istraživačkih i predstavilačkih formi i projekata. Iako su većinom virtuelni muzeji nastajali iz fizičkih, ovdje je krajnja ambicija da se VMGB nekada realizira i kao fizički Muzej genocida nad Bošnjacima, sa klasičnim oblicima prezentacije u kombinaciji sa najmodernejšim digitalnim tehnologijama.

Izgradnja VMGB realizira se kroz prikupljanje, klasifikaciju i predstavljanje građe o kontinuitetu genocida nad Bošnjacima, po historijskoj i po geografskoj liniji. Etape genocida predstavljene su po historijskim i po mjesnim tačkama, sa svim faktografskim, predstavilačkim i, eventualno, pravosudnim materijalima. Obje linije podrazumijevaju uključivanje svih medija i izraza koji svjedoče o genocidu.

Virtuelni muzej sastoji se od centralnog i 10 posebnih virtuelnih okruženja u kojima su dokumenti, svjedočenja i zapisi o genocidu predstavljeni putem interaktivnih digitalnih priča. Na ovaj način se mogu uvezati i efikasno prezentirati različiti oblici dokumenata (tekst, slike, zvuk, film, 3D objekat). Primjer VMGB potvrđuje efikasnost virtuelnih muzeja kao medija kulture sjećanja.

Dva genocida, od kojih je jedan bosanski i učenje na greškama

Opće je pravo svih građana, a ipak i nemogućnost, živjeti život čiji tok nije poremećen zločinima protiv čovječnosti. Teško se nositi sa posljedicama genocida. Ali se rijetko događa da neko to mora u kratkom vremenskom trajanju od samo jedne godine. Dva genocida na dva kontinenta, a veoma različita iskustva: Ruanda 1994. i Srebrenica 1995. godine. Pokušavajući razumjeti “mehanizam” genocidnih radnji, pokušavajući razumjeti potrebe ljudi koji se nose sa posljedicama takvih radnji, pokušavajući razumjeti ogroman spektar odgovora na takve događaje: ne postoji način da se opišu izazovi kroz koje neko mora proći u takvim situacijama. Ovo je lični profil jednog Bošnjaka koji je bio u toj situaciji, sagledan sa ciljem da se uči o posljedicama genocida i različitim reakcijama koje u konačnici mogu dovesti do razlika u historijskom tretiranju događaja.

Identifikacija osoba ekshumiranih iz pojedinačnih i masovnih grobnica

Identifikacija ekshumiranih žrtava agresije na Bosnu i Hercegovinu izuzetno je bitna kako za porodice ubijenih osoba tako i za izvođenje dokaza tokom procesuiranja počinilaca ratnih zločina.

Problematika je naročito izražena kod žrtava ekshumiranih iz masovnih grobnica, a pogotovo sekundarnih masovnih grobnica, no postoji i kod posmrtnih ostataka pronađenih u pojedinačnim grobnicama.

Nepostojanje ante-mortem podataka o ubijenim osobama, pronalaženje spaljenih ili jako oštećenih posmrtnih ostataka, nedostatak bliskih srodnika, više ubijenih osoba iz iste porodice, samo su neki od problema prilikom identifikacije osoba, čak i onih pronađenih u pojedinačnim grobnicama.

Formiranje masovnih grobnica, premještanje tijela iz primarnih u sekundarne i tercijarne grobnice, te bacanje tijela u jame neminovno dovodi do jake izmiješanosti posmrtnih ostataka, što znatno otežava i usporava proces identifikacije.

Cilj ove prezentacije je predstaviti:

- Identifikaciju osoba pronađenih u pojedinačnim grobnicama kada nije moguće izolovati DNK profil ili kada nema bliskih srodnika da daju krv za DNK analizu.
- Identifikaciju osoba kod kojih je pronađen samo mali dio tijela bilo zato što su pronađeni u sekundarnim i tercijarnim grobnicama a primarne još nisu pronađene, ili su posmrtni ostaci pronađeni na površini.
- Identifikaciju osoba kod kojih je u istoj porodici ubijeno više braće ili sestara koji nisu imali dječu, pa se DNK nalaz za jedno tijelo može generirati samo na svu ubijenu braću ili sestre.
- Identifikaciju osoba pronađenih u sekundarnim ili tercijarnim masovnim grobnicama sa jako izmiješanim posmrtnim ostacima.

Samoubistva ratnih zločinaca u Bosni i Hercegovini

Rezultati (mojih) znanstvenih istraživanja potvrđuju tjesnu korelaciju između počinjenih ratnih zločina nad Bošnjacima u protekloj agresiji i samoubistava ratnih zločinaca.

Od 1992. do 2011. godine u Bosni i Hercegovini je počinjeno **9.753** samoubistva, od čega **3.578** u Federaciji BiH a **6.175 samoubistva u Republici Srpskoj (koliko je do sada ekshumirano Bošnjaka ubijenih u najtežem ratnom zločinu – zločinu genocida u i oko Srebrenice jula 1995. godine)**. Od 1992. do 2011. godine u Republici Srbiji je počinjeno **29.024** samoubistva. Od 1992. do 2011. u Republici Srpskoj i Republici Srbiji počinjeno je ukupno **35.199** samoubistava. Uzimajući u obzir ukupan broj počinjenih samoubistava u Republici Srpskoj i Republici Srbiji – 35.199; činjenicu da su Republika Srpska i Republika Srbija bili nosioci agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (ideološki, planski, naredbodavno i izvršno) i činjenicu da je nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu registrovan nagli porast samoubistava u Republici Srpskoj i Republici Srbiji; **uzročno-posljedično znanstveno su dovedeni u tjesnu korelaciju (vezu) počinjeni ratni zločini nad Bošnjacima i nagli porast broja samoubistava u Republici Srpskoj i Republici Srbiji**. Prema znanstvenim procjenama, a uzimajući u obzir nagli porast broja samoubistava, Republika Srpska i Republika Srbija će za ljudski vijek imati samoubistava koliko su u protekloj agresiji na RBiH ubili Bošnjaka.

Podaci o broju samoubistava pripadnika Armije RBiH, HVO i Vojske RS nigdje se u BiH ažurno ne vode, niti se to želi institucionalno raditi. Ostaje velika dilema zašto bosanskohercegovačko društvo i država ne žele da ažurno vode barem brojke o samoubistvima svojih demobilisanih boraca. Danas demobilisani borci u BiH žive u „produženom ratnom periodu“ – „ginu od nevidljiva metka“. Od tri vojske u BiH, koje su međusobno ratovale svaka sa svakom; demobilisani borci Armije RBiH su na trećem mjestu po stopama samoubistava (imaju oko 1.500 samoubistava – tačnije imaju najmanje stope samoubistava). Pripadnici HVO su na drugom mjestu po stopama samoubistava (imaju oko 500 samoubistava); **Zločin i kazna: Na prvom mjestu, tačnije uvjerljivo najveći broj (i najveće stope) samoubistava imaju pripadnici Vojske RS (u odnosu na pripadnike ARBiH i HVO) i to: 3.000.** Ukupan broj samoubistava za period 1996-2012. demobilisanih pripadnika Armije RBiH; HVO i Vojske RS iznosi 5.000. S aspekta prava, pravde, morala, religije stope samubistava su nekako (i) raspoređene po navedenim vrijednostima: Armija RBiH se čitav tok agresije borila za pravdu: državu, narod i vjeru/ima najmanje stope samoubistava; HVO se tokom agresije borio i za pravdu i za nepravdu/na drugom mjestu po stopama samoubistava; Vojska RS se isključivo borila za nepravdu: uništenje države BiH; uništenje Bošnjaka; uništenje islama/imaju najveću stopu samoubistava – kritično visoke/alarmantne.

Ključne riječi: najteži ratni zločin-zločin genocida, samoubistva

Spremanje hrane i ishrana u razdobljima rata i mira: Razmatranje oružanog sukoba i poratnog razvoja Srebrenice u okvirima antropologije hrane

U posljednjem ratu iz devedesetih Srebrenica (BiH) je bila izolirana enklava, pod opsadom, koja je potom proglašena UN-ovom "sigurnom zonom". Uprkos svom položaju zaštićene zone ovaj istočnobosanski grad je u julu 1995. godine bio suočen sa događajem koji je ICTY opisao kao genocid, ali i kao i drugi najveći masovni zločin u Evropi poslije Drugog svjetskog rata. Na ovoj prezentaciji sagledat će spomenute događaje iz jedne netipične perspektive – iz ugla prehrane. Genocid je, za razliku od masakra, čin sistema namjere da se uništi ili u potpunosti isrijebili određena skupina ljudi koji se odvija u nekoliko uočljivih faza i ima određenu karakterističnu unutarnju logiku. Smatram da "aspekt prehrane" može poslužiti za proučavanje jedne određene faze, te je, stoga, važan i za mapiranje srebreničkog genocida.

Hrana ima važnu ulogu u ljudskom društvu od pamтивjeka. Ona čovjeka opskrbljuje tvarima potrebnim za očuvanje funkcije ljudskog organizma i na taj način osigurava opstanak (vidi Cunningham 1999, 2006, Farquar Lupton 1996). Štaviše, jelo može „ispričati“ mnoge priče o društvenoj povezanosti ili isključenjima, ali i kolektivnom i individualnom identitetu. Ipak (zanimaju nas) ono šta se događa na vezi između društvene scene i "svakodnevne prehrane" pod uvjetima gladi i općenite materijalne oskudice. Cilj ove prezentacije je razvijati raspravu o tim pitanjima u usporedbi s mojim etnografskim bilješkama donesenim sa terenskih istraživanja u Srebrenici, a potom i na primjerima ratnog i poratnog režima prehrane koji pokazuje da hrana može funkcionirati i kao učinkovito sredstvo društvenog ugnjetavanja i nasilja.

Ključne riječi: antropologija hrane, načini ishrane

Revizija Presude od 26. februara 2007 – objektivne pretpostavke za reviziju

Međunarodni sud pravde u Haagu donio je 6. februara 2007. godine Presudu u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Presudom je odbijen tužbeni zahtjev Bosne i Hercegovine od 24. aprila 2006. godine kojim se traži da Sud presudi da je Srbija putem svojih organa ili osoba čije djelovanje povlači njenu odgovornost prema međunarodnom običajnom pravu počinila genocid ili saučestvovala u izvršenju genocida te da nadoknadi materijalnu i nematerijalnu štetu državi Bosni i Hercegovini i njenim građanima. Ove tačke Presude predstavljale su suština tužbenog zahtjeva Bosne i Hercegovine. Ovakvom presudom građani Bosne i Hercegovine ostali su uskraćeni za istinu i za pravdu. Stoga, sve vrijeme nakon donošenja ove presude građani Bosne i Hercegovine a naročito direktne žrtve genocida traže od države Bosne i Hercegovine pokretanje postupka revizije presude. Revizija postupka kao pravno sredstvo propisano Statutom Međunarodnog suda pravde dopuštena je samo izuzetno. Uslovi za pokretanje postupka revizije postavljeni su vrlo strogo. Tiču se pronalaska nove činjenice takvog značaja da opravdava otvaranje postupka revizije. Kad se postupak revizije dopusti, to još uvijek ne znači da će Sud udovoljiti tužiocu i presuditi drukčije.

Ovaj članak problematizira neka pitanja povezana sa pitanjem revizije ovog postupka. To su prije svega pitanja pravnih pretpostavki za reviziju, postojanje "odlučnih činjenica" kao i gdje ih pronaći, čija je to obveza, ko je nadležan za donošenje odluke o reviziji, pitanje agenta za zastupanje u eventualnom postupku revizije i u novom postupku po pitanju merituma spora i druga povezana pitanja.

Osman Sušić

Genocid nad Bošnjacima 1941-1945. i 1991-1995. godine – komparativni pristup

Autor će u ovom radu kroz komparativni pristup objasniti problem genocida nad Bošnjacima u periodu 1941–1945. i periodu 1991–1995. godine. Kroz ove primjere zločina genocida nad Bošnjacima autor će ukazati na karakteristike genocida nad Bošnjacima, a posebna pažnja posvetit će se velikosrpskoj fašističkoj ideologiji, gdje će se potvrditi da je upravo ta ideologija glavni nosilac, kreator i zajednička nit zločina genocida nad Bošnjacima, ne samo na ova dva konkretna primjera zločina genocida nad Bošnjacima u dvadesetom stoljeću nego na svim konkretnim primjerima zločina genocida nad Bošnjacima u protekla dva stoljeća.

Genocid u Srebrenici: između priznanja i negiranja-iskušenja historijske nauke

Genocid u Srebrenici, počinjen nad nedužnim bošnjačkim stanovništвом u julu 1995. godine, od strane srpskih vojnih i policijskih snaga, najveći je zločin u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. O razmjerama učinjenog genocida najbolje govore brojni neosporni dokazi koji potvrđuju nevidenu monstruoznost u njegovom izvršenju, prilikom čega je ubijeno 8.372 lica. Značajan broj dokaza korišten je u sudskim procesima koje je u ovoj pravnoj radnji koristio Haški tribunal i druge pravosudne institucije, a koji su pomogli da se na ovoj najvećoj međunarodnoj pravosudnoj instanci potvrdi u nekoliko presuda počinjeni genocid u Srebrenici. No, i pored toga, svjedoci smo različitog odnosa prema činu genocida u Srebrenici, u smislu njegovog priznanja i negiranja. Takve oprečnosti rezultat su političkih, ideoloških, predrasudnih i drugih gledanja na genocid u Srebrenici, koje dolaze od strane onih koji su genocid u Srebrenici isplanirali, naredili i počinili. Sve se to radi s jasnim ciljem, kako bi se dezavuisala svjetska i domaća javnost i minimizirao počinjeni genocid u Srebrenici, te se na taj način utjecalo na određivanje karaktera rata (agresije) u Bosni i Hercegovini (1992-1995).

Ono što se danas u historijskoj nauci u vezi s genocidom u Srebrenici postavlja kao ozbiljan problem jeste stav historijskih institucija i pojedinaca u manjem bosanskohercegovačkom entitetu, pa i u susjednoj Srbiji, koji otvoreno negiraju genocid, ne poštivajući pri tome osnovna načela i principe historijske nauke, zasnovane na neospornoj faktografiji. Očito je da se navedene institucije i historičari ne rukovode historijsko-naučnim načelima, već na njih potpun utjecaj imaju one politike i ideologije koje su bile glavnim uzročnikom i izvršiocem genocida u Srebrenici. To za posljedicu ima svjesno iskrivljenje slike o genocidu u Srebrenici. S druge strane, značajan broj historičara koji dolaze iz reda naroda stradalnika (Bošnjaka) uporno šute o genocidu u Srebrenici, pravdajući to potrebom za historijskom vremenskom distancicom i drugim razlozima. Tako da se danas pitanjem genocida u Srebrenici daleko više bave stručnjaci iz drugih naučnih disciplina nego historičari. To daje prostora o stvaranju neobjektivne percepcije o takvom planetarno destruktivnom događaju kakav je genocid u Srebrenici. Genocid u Srebrenici treba objektivnu sliku koja će potvrđivati i opominjati! U tome i jeste zadatak i funkcija historijske nauke. Stoga se s pravom može kazati da historijska nauka ne smije i ne može imati dilemu u smislu da li da ispoštuje naučna načela i principe ili da se povinuje interesima određenih politika i ideologija. Ukoliko učini ovo drugo, dignitet historijske nauke može biti posve ugrožen i upitan na pitanju genocida počinjenog u Srebrenici. Nadam se da do toga neće doći i da će genocid u Srebrenici biti valjanim razlogom za susret „historija“ kako bi se imala jasna i objektivna slika o genocidu u Srebrenici, koja bi predstavljala opomenu čovječanstvu i bila kolektivno pamćenje o nehumanom i neljudskom činu počinjenom u Srebrenici jula 1995. godine.

Sabahudin Šarić

Negiranje genocida u Srebrenici

Negiranje prvo agresije i pojedinih zločina do kojih je dolazilo tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma poprimilo je u srbijanskoj i javnoj sferi manjeg bh. entiteta Republika Srpska formu svojevrsne kulture i ideologije negacionizma. Općenito *kultura negiranja predstavlja sistematski, institucionalizovani pokušaj poricanja čvrstog konsenzusa uspostavljenog naučnim metodama*, a u slučaju genocida u Bosni i Hercegovini i sudskim odlukama najviših svjetskih sudskih instanci. U ovom radu želimo ukazati na neke od brojnih primjera negiranja genocida, posebno genocida u Srebrenici, zaštićenoj zoni UN-a.

Ključne riječi: Negiranje, negacionizam, Srebrenica, genocid.

Karakter, uzroci i odgovornosti za zločin genocida počinjen opsadom Sarajeva

Od februara 2007. godine, kada je Međunarodni sud pravde u Haagu saopćio Presudu za genocid nad Bošnjacima počinjen jula 1995. godine u Srebrenici, događaj je potisnuo u drugi plan sve druge, teže ili lakše, zločine počinjene u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije od 1991. do 1999. godine za koje **međunarodno pravosuđe nije smatralo da imaju karakter genocida.**

Po svojim namjerama i načinima izvršenja zločin opsade Sarajeva ne može imati drugačije kvalifikacije nego zločin genocida. Žrtve genocida počinjene opsadom Sarajeva, s obzirom na njihovu četverogodišnju patnju **nezapamćenu u ranijim opsadama drugih gradova i naselja u novoj historiji, zaslužuju da, ako je već izostala međunarodnopravna kvalifikacija** predmetne opsade kao genocidne namjere, dobiju relevantni naučni odgovor o karakteru zločina opsade Sarajeva njegovim razmjerama. Relevantan naučni tj. cjelovit odgovor na to izuzetno složeno pitanje može se dobiti ne samo ako se služimo „čistim“ ili da ih nazovemo „suhim“ podacima kojima su se sudovi služili u dosadašnjim procesuiranjima odgovornosti za zločine opsade i u opsadi Sarajeva, već je potrebno utvrditi korijene, uzroke, namjere i razmjere srpskih zločina nad Bošnjacima koji traju u kontinuitetu oko 150 zadnjih godina. Tek kada sudije nauče historiju zločina koje su činile strane u sukobu i korijene, uzroke i namjere počinjenih zločina kroz njihovu historiju, moguće je da, bez svake razumne sumnje (kako vole reći sudije da jeste za nešto u što su uvjereni da jeste) zašto su srpski zločinci bili mentalno spremni da u jednom napuštenom objektu u blizini Srebrenice u jednom danu ubiju hiljadu golobradih mladića. Ako su to činili u Srebrenici sa genocidnom namjerom, onda da li je moguće da je opsada Sarajeva u kojoj su, pored ostalog, iz snajpera ubili više od pedesetero djece, ili što su u Višegradu u jednoj kući zapalili pedesetak živih ljudi, pa sjetimo se zločina na Korićanskim stijenama, pa u logorima u i oko Prijedora itd., imali neke drugačije namjere od onih koje su imali u Srebrenici, jula 1995. godine? Način izvršenja genocida kakav je bio u Srebrenici nije određenje definicije pojma „genocid“. Zar birokrate međunarodnog pravnog sistema nisu u stanju da, iz navedenih, kao i brojnih drugih pojedinačnih zločinačkih radnji koje ovdje ne spominjemo, uz, bez svake razumne sumnje, postojanje mentalne spremnosti srpskih zločinaca da čine to što su činili, proniknu u generalnu mens reu (namjeru) takvih zločina i odrede njihovu stvarnu kvalifikaciju koja bi se odnosila na sve Bošnjake koji čine grupu kao takvu. Svaki srpski zločinački akt ako se poveže sa njihovim korijenima je genocid. Taj aspekt istraživanja je predmet ovog rada. O tome se bavimo u ovom radu. Ovaj rad je pokušaj odgovara ili problematiziranje korijena, uzroka i namjera dvovjekovnih srpskih nasilja nad Bošnjacima.

Ključne riječi: Sarajevo, opsada, zločin, uzrok, korijeni, genocid.

Konceptualne osnove za komemoriranje genocida nad Bošnjacima u Srebrenici

Prve kolektivne dženaze za žrtve srebreničkog genocida održane su osam godina nakon počinjenog genocida, jedna 31. marta, a druga 11. jula 2003. godine u Potočarima. Od tada godišnja centralna komemoracija za žrtve genocida u Potočarima najvećim dijelom je obilježavana vjerskim činom, da-kle dženazom i ukopom pronađenih i identificiranih žrtava. Klanjanje dženaze prvenstveno je vjerski čin, a s obzirom na to da će u narednim godinama potreba klanjanja dženaze prestati, nužno će se otvoriti i pitanje na koji način će se komemorirati genocid u Srebrenici, tačnije na koji način će komemoracija biti obavljana na mezarju u Potočarima. U ovom radu bavit ćemo se pitanjem na kojim osnovama bi trebalo koncipirati budućnost komemoriranja genocida nad Bošnjacima na mezarju u Potočarima. U radu se, s obzirom na identitet žrtava i njihovih porodica, ukazuje na važnost očuvanja i religijske komponente komemoriranja žrtava genocida. U muslimanskoj tradiciji Bošnjaka sjećanje na umrle/stradale u osnovi je uvijek vjerski čin i dio religijske tradicije, ali s obzirom na nepostojanje jedinstvene prakse, tj. identične komemoracije u bošnjačkoj muslimanskoj religijskoj tradiciji u ovom radu ukazuje se i na osnovanost i opravdanost, utemeljenu na tradiciji i islamskim izvorima, etabliranja kolektivnog, jasno oblikovanog religijskog čina, u praksi očuvanja sjećanja na žrtve genocida u Srebrenici.

Ključne riječi: komemoracija, genocid, dženaza, muslimanska religijska praksa, identitet.

**Kako tretirati Srebrenicu u umjetnosti, posebno u literaturi
(na primjeru moje knjige “Roman o Srebrenici”)**

Napisan 1996. godine, taj roman je bio prvo literarno svjedočanstvo o Srebrenici. Dosad je objavljen u 13 izdanja: 6 na bosanskom jeziku i 7 prijevoda/izdanja: 3 na engleskom (Kuala Lumpur, Kairo/Aleksandrija i Sarajevo), 2 na turskom (Istanbul) i po jedno izdanje na arapskom (Kairo/Aleksandrija) i slovenskom (Ljubljana).

„Srebrenica – ime grada koje jedva mogu izgovoriti – sada je duboko urezana u mome srcu...“ Tim riječima je dr. Mohammed Mahathir, bivši predsjednik Malezije, u to vrijeme jedan od najaktuelnijih i najutjecajnijih političara, započeo predgovor mojoj knjizi „Roman o Srebrenici“, za prvo izdanje na engleskom jeziku, objavljeno u Kuala Lumpuru 2004. godine.

Problemi u istraživanju zločinâ

Sažetak: Saznanje o bitnim odredbama i obilježijima zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava se stiče raznovrsnim istraživanjima koje karakterišu određene specifičnosti.

Relevantno, naučno valjano i pouzdano, naučno saznanje o zločinima se ostvaruje naučnim istraživanjem. U procesu sticanja naučnog saznanja naučnim istraživanjem o zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava evidentni su mnogobrojni i raznovrsni problemi počev od određenih predradnji u funkciji izrade primjenjenog (operativnog) projekta istraživanja, izrade projekta naučnog istraživanja, realizacije naučnog istraživanja, a naročito pribavljanja podataka, sređivanja i obrade podataka i zaključivanja, izrade izvještaja o istraživanju i rezultatima istraživanja, prezentacije stečenih naučnih saznanja dotičnim istraživanjem i njihove primjene u nauci i društvenoj praksi.

Ključne riječi: zločin, istraživanje, naučno istraživanje, problem.

Prisilni nestanak i masovne grobnice

Prikrivanje masovnih ubojstava tijekom genocida u Srebrenici je dobro poznata činjenica. Nestanak ljudi je poznat kao sredstvo represije te je definiran kao zločin protiv čovječnosti¹. Ovaj zločin je zabranila Međunarodna konvencija o zaštiti svih osoba od prisilnih nestanaka i Rimski statut Međunarodnog kaznenog suda. Prisilni nestanak kao svjetski fenomen je poznat od davnina, a najčešće je povezivan s totalitarnim režimima u Latinskoj Americi. Od genocida u Srebrenici masovne grobnice su asocijacija za prostore bivše Jugoslavije. Ovaj članak će biti fokusiran na masovne grobnice povezane sa događajima u Srebrenici, ali će također pokušati usporediti slučaj Srebrenice s onim u Latinskoj Americi, kada je u pitanju korištenje podataka i rezultata u postizanju pomirenja s jedne strane i pokretanja i ishoda sudskih postupaka na drugoj.

Prvi dio ovoga rada će dati pregled o tome što se dogodilo u srpnju 2015. te će se nastaviti na to kako su pronalasci masovnih grobnica i iskapanja pridonijela pokretanju pravnih postupaka te procesima pomirenja u BiH. Treći dio će biti posvećen fenomenu masovnih grobница u Latinskoj Americi i važnosti iskapanja za uspostavljanje istine te procese pomirenja u Latinskoj Americi. Posljednji dio bit će usmjeren na naučene lekcije iz slučajeva Srebrenice i Latinske Amerike sa posebnim akcentom na utvrđivanje istine, procesa pomirenja te sudskih postupaka a vezano za prisline nestanke i masovne grobnice.

¹ Vidjeti 4 UN Doc A/RES/33/173 20 Decembar 1978; UN Doc A/RES/47/133 of 18 Decembar 1992; OHCHR Fact Sheet No. 6; UN Doc A/CONF.183/9, of 17 Juli 1998: čl.7.1.(i)., Rimskog Stauta. ““Prisilno nestajanje fizičkih lica”, podrazumjeva hapšenje, zatvaranje ili otmicu lica od strane države ili političke organizacije, odnosno preduzetih sa njihovim odobrenjem odnosno uz njihovu podršku, pri čemu država odnosno politička organizacija odbija da dâ informacije o lišenju slobode ili informacije o slobodi ili boravištu tih lica, a to sve sa namerom da takvim licima na duži vremenski period uskrati pravnu zaštitu koja im pripada po zakonu”.

Sjećanje na Srebrenicu u Turskoj

Turski političari sve više insistiraju na historijskim, kulturnim, duhovnim, pa i emocionalnim vezama između Bosne i Hercegovine i Turske. Predsjednik Turske Recep Tayyip Erdogan i premijer Ahmet Davutoglu ističu da takve veze predstavljaju odgovornost Turske da osigura nastavak obilježavanja i sjećanja na Srebrenicu, dok drugi javni službenici poručuju da turski narod osjeća i da će i dalje dijeliti bol bosanskog naroda.

U tom kontekstu, ovaj rad govori o tome šta genocid u Srebrenici označava u turskom javnom i privatnom domenu. Konkretnije, ovo izlaganje, bazirano na etnografskom istraživanju, otkriva kako Turski građani, koji na neki način vežu svoje naslijede i kulturni identitet sa Bosnom, saosjećaju sa žrtvama i reaguju na događanja u Srebrenici iza i nakon 1995. godine. Ovaj rad pokazuje kako je Srebrenica prihvaćena kao simbol za razumijevanje i opravdanje vlastitih migracijskih iskustava u Turskoj. Opisujem kako se u ovim narativizacijama patnja i otpor ističu kao centralni motivi koji izražavaju transnacionalnu solidarnost.

Nivoi suočavanja sa (ne)odgovornošću za sprečavanje dugoročnih posljedica genocida u Srebrenici

Posljedice genocida u Srebrenici su, izgleda, vidljivije dvije decenije poslije toga gnusnog čina, nego neposredno koju godinu poslije njega.

Pitanje odgovornosti, odnosno neodgovornosti za takvo stanje nikako se ne može svesti samo na jednu strukturu ili jedan nivo. Višeslojno i višestruko je pitanje različitih odgovornosti za stanje u Srebrenici, dvije decenije poslije toga strašnog 11. jula 1995. godine.

Svi ti nivoi ili strukture mogu se podijeliti u najmanje četiri grupacije pitanja koja još uvijek nemaju odgovora koji bi zadovoljili one koji žive u Srebrenici i koji su žrtve genocida.

Isto onoliko koliko je bitan nivo odgovornosti suočavanja sa prošlošću onih koji su neposredni i direktni krivci za genocid (Srbija i Crna Gora), toliko je važno i pitanje ekonomskih i socijalnih pristupa u tome gradu, kao i ustavnopravnog statusa, odnosno relacija prema presudi Međunarodnog suda pravde u Haagu za genocid.

Proces sazrijevanja i suočavanja sa prošlošću u Srbiji i Crnoj Gori, i pored na prvi izgled ohrabrujućih, ali samo deklarativnih poruka, bit će ipak jako dug i težak. Govori u prilog tome i činjenica da srebrenički genocid нико nije povezao sa njegovim političkim uzrocima, već ga dugi niz godina određuje kao djelo psihopata i bolesnih ljudi. Političari nisu učinili što su morali, a morali su reći da su ti zločini samo jedna ilustracija koju, kada je riječ o Srebrenici, treba pomnožiti sa višestruko toliko puta. Jer su isti izvršioc i nalogodavci počinili još mnogo zločina u samoj Bosni i Hercegovini, na drugim mjestima. Nije se još uvijek spremno postaviti pitanje odakle su došli ti tako svirepi i **strašni zločini!** Nije se spremno kazati da je to bila jedna politika etničkog nacionalizma, politika stvaranja etničke države čiji su se izvršioc u vidu paravojnih formacija i regularne vojske smatrali legitimnim da s određenih teritorija uklone sve one koji na neki način predstavljaju živu smetnju da se do čistih etničkih zadatih granica dođe.

U rješavanju problema Srebrenice sredinom druge decenije trećeg milenija treba imati jedan poseban pristup, i ekonomski, i socijalni, i svaki drugi kvalitativno životni. U Srebrenicu u sezoni živi oko 3.000 Bošnjaka. Po popisu 1991. godine u Srebrenici i srebreničkoj regiji je živjelo oko 100.000 Bošnjaka. U tom smislu ekonomsko-socijalnom statusu treba dati takav pristup da ljudi budu sigurni da se podrži povratak i osigura njihova egzistencija. To može donijeti politika konstruktivnog dijalog-a različitih faktora. Treba uraditi mnogo toga da se ljudi uvjere da se vrate, a ne samo pričati o tome i živjeti daleko od Srebrenice. Dati nekome hljeb i našminkati Srebrenicu, onako kako misle neki stranci, način je da se doživi još jedan genocid. A u Srebrenici još žive i šetaju ljudi koji su direktni egzekutori iz 1995. godine.

To se vrijeme ne treba i ne može čekati. Treba obezbijediti život ljudima koji egzistiraju u Srebrenici. Raditi dosta toga je nužno kako bi se promijenilo stanje na terenu u Srebrenici. Ti poslovi na terenu

su ekonomске prirode, zatim javna sigurnost, privođenje ratnih zločinaca pravdi, socijalna pitanja, povratak u Srebrenicu... Tako da srebrenička zajednica bude zajednica u kojoj je moguć život.

Pravila o svemu tome moraju biti veoma transparentna (i novac i sve ostalo).

Ustavni status Srebrenice je pitanje za koje će trebati dugo vremena da se riješi. Ovaj grad mora imati specijalni status u Bosni i Hercegovini. Srebrenici treba dati takav pristup da se pravda zadovolji budući da Međunarodni sud to nije uradio.

Po presudi Međunarodnog suda Srebrenica je jedini grad u svijetu koji ima presudu za genocid. U Srebrenici su počinile genocid institucije Srbije i Crne Gore. I te institucije treba sankcionisati. O tome se slaže čitav svijet, ali nema rezultata o toj saglasnosti.

Mora se krenuti iz temelja i formirati, prvo, sudovi za te ratne zločine u Srbiji i Crnoj Gori. Specijalna tužilaštva se pretvaraju u svoju suprotnost po tim pitanjima. Čekajući protok vremena i zastarijevanje slučajeva, srlja se u novu banalizaciju zločina. Svaka strana, vinovnik genocida treba da formira svoje sudove i procesuirala slučajeve bez ikakvih izigravanja i izgovora pravnih nedorečenosti.

Sve su to nivoi ili strukture koji(e) traže brže odgovore i još brža rješenja kako bi se Srebrenica pretvorila u grad – projekt u kome oni koji su nužno upućeni na nju, a koji su bili žrtve genocida, vide svoj opstanak i svoju budućnost.

Ključne riječi: Suočavanje – odgovornost / neodgovornost – posljedice genocida – ekonomsko socijalni status – ustavnopravni status – (ne)kvalitet života u Srebrenici.

Genocid nad Bošnjacima Podrinja – socijalna problematika samohranog roditeljstva

Danas, nakon dvadeset godina od srebreničkog genocida, jedna od ključnih posljedica stravičnog zločina je socijalna problematika samohranih roditelja, ne samo u Srebrenici već i u cijelom Podrinju. U tom smislu ovaj rad će se fokusirati na socijalnu problematiku samohranih roditelja. Sadržajno je strukturiran u dva dijela: u prvom dijelu rada prikazat će se nastanak jednoroditeljskih porodica kroz izvršenje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i samog genocida nad Bošnjacima Podrinja (Bijeljina, Zvornik, Bratunac, Srebrenica, Vlasenica, Rogatica, Višegrad, Goražde, Čajniče i Foča). U namjeri da se zauzme teritorij (50 km zapadno od rijeke Drine) izvršen je genocid nad bošnjačkim stanovništvom kako bi se ispunio jedan od šest strateških ciljeva Skupštine srpskog naroda, održane u Banjoj Luci 12. maja 1992, a koji se sastoji u **“eliminisanju rijeke Drine kao granice između srpskih država”**. Tako su, shodno tom cilju, Vojska Republike Srpske, JNA, dobrovoljačke jedinice iz Srbije, Crne Gore, Grčke, Rusije počinile zločin genocida s masovnim egzekucijama, silovanjima, te raznim oblicima zvjerstava s namjerom potpunog uništenja bošnjačkog stanovništva (posebno muškaraca), u čemu su dobri dijelom i uspjeli. No, pored masovnih egzekucija, velika većina muške populacije bošnjačkog stanovništva tri i po ratne godine masovno je ginula i umirala od teških ranjavanja, tako da su jednoroditeljske porodice posljedica ova dva ključna uzroka. Uz ova dva treba ukazati i na treći, a to je rastava brakova, iako je ovaj uzrok minimalan u odnosu na prethodna dva.

U drugom dijelu rada posebna pažnja posvetit će se raznim problemima i socijalnim potrebama jednoroditeljskih porodica koje su nastale iz razloga spomenutih u prvom dijelu, kao i o načinima njihovog zadovoljenja, ulozi države, odnosno dva bosanska entiteta u ostvarivanju njihovih prava.

Ključne riječi: Genocid, Podrinje, etničko čišćenje, jednoroditeljske porodice, samohrano roditeljstvo, stanovanje, školovanje, odgoj djece.

Pogubne posljedice afirmisanja historijskih neistina kroz velikosrpsku književnost

Šta se događa sa psihom pojedinca koji bez imalo razmišljanja vojničkom čizmom doslovno zgnjeći tek rođeno dijete i na takav način ga ubije dok je još pupčanom vrpcom vezano za svoju majku? Kakav je mentalni sklop bio u pitanju kod drugog četnika, kojeg je nervirao plač jednogodišnjeg dijeteta toliko da ga je otrgnuo majci Bošnjakinji iz naručja, jednim potezom velikog noža, takozvane bajonete, obezglavio ga pa krvavo truplo „vratio“ okamenjenoj ženi?

Ovo su samo dva vjerodostojna primjera u moru nezapamćenih zločina počinjenih 1995. godine prilikom pada Srebrenice u krugu tvornice akumulatora Potočari, vojnoj bazi UNPROFOR-a. O silovanjima malodobnih kćerki pred majkama, iživljavanjima nad bespomoćnim ženama i višednevnom strijeljanju ruku vezanih muškaraca nikada se neće sve reći. Do genocida širom BiH dovela je mržnja. To neprirodno stanje ljudske psihe direktna je posljedica laži. A najveće laži su mitovi. Njih velikosrpska književnost maksimalno koristi kao svoju osnovnu matricu. Ti stotinama godina izmišljani i dorađivani događaji po kojima su Srbi počev od kosovske bitke najzlostavljaniji narod na ovim prostorima od strane osmanske, oni kažu turske, vlasti pretočeni u recitacije i pjesme usađuju se u memoriju predškolske djece kroz vjeronomenu. Kasnijim obrazovanjem velikosrpski nazovi historijski romani, kao obavezna školska lektira, svojim falsifikovanim sadržajima ciljano truju svijest i savjest njihovih čitalaca dovodeći ih na ivicu kolektivne šizofrenije. Na takav način Srbi kroz generacije postaju uvjereni u pravo i obavezu osvete navodne patnje svojih predaka.

Velikosrpska književnost je glavni generator konstantne nacionalne histerije. U ratnim pohodima dodatno unaprijed dat oprost svetosavske crkve za sve počinjene buduće zločine nad drugačijim od sebe uz obavezno redovno konzumiranje alkohola, doslovno rezultira ubijanjem ljudskih emocija i kolektivnim pretvaranjem pripadnika tog naroda u monstrume.

